

Psykoanalyysi ja kuollut äiti –ilmiö
- (r)ajan suhde infantiilin amnesian aikaiseen traumaan

Tatu Teräväinen
Pro gradu –tutkielma
Psykologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Helmikuu 2012

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Psykologian laitos

TERÄVÄINEN, TATU: Psykoanalyysi ja kuollut äiti –ilmiö – (r)ajan suhde
infantiilin amnesian aikaiseen traumaan

Pro gradu –tutkielma, 55 sivua

Ohjaajat: Jussi Kotkavirta, Jarl Wahlström

Psykologia

Helmikuu 2012

Pro graduni tutkii, miten emotionaalisesti poissaolevan äidin vaikutusta lapsen psykodynamiikkaan ja eriytymisprosessiin tulisi teoreettisesti jäsentää. Tutkimus perustuu psykoanalyyttiseen kirjallisuusaineistoon. Teoreettisena lähestymistapanani toimii André Greenin esittelemä kuollut äiti –ilmiö, joka pohjautuu kliiniseen tarpeeseen ymmärtää rajatilapotilaiden psykodynamiikkaa. Vertailemalla kuollut äiti –ilmiön metodologisia ja epistemologisia erityispiirteitä suhteessa psykoanalyttisiin lapsiobservaatiotutkimuksiin pyrin luomaan kuvan siitä, miten aika ja ajallisuus sijoittuvat ihmisen mieleen ja millaisia reunaehtoja se asettaa myös psykoterapeuttiselle työskentelylle. Tutkielmassani argumentoin sen puolesta, ettei psyykkinen ajallisuus noudata lineaarisia syy-seuraussuhteita, vaan erityistä psyykkistä kausaalisuutta, jota psykoanalyttinen teoria nimittää jälkikäteisydeksi. Pyrin osoittamaan, että jälkikäteisydestä johtuen paras tapa tutkia eriytymisprosessin epäonnistumista on psykoanalyttinen transferenssisuhde, jossa varhainen vuorovaikutus elävytyy uudelleen. Tutkimalla Greenin kuollut äiti –artikkelia hänen laajempaa ajattelua vasten esitän kuollut äiti -ilmiön laajat mahdollisuudet kuvata ja ymmärtää infantiilin amnesian aikaista traumaa, sekä tällaisen tiedostamattomaan painuneen trauman vaikutusta myöhempään kehitykseen.

Avainsanat:

Psykoanalyysi, André Green, kuollut äiti –ilmiö, eriytymisprosessi, jälkikäteisyys, rajatilasyndrooma

Lausun kiitokseni tutkielmani ohjaajille, Psykoanalyttiselle Konsortiolle (Helsinki) ja Psykoanalyttiselle lukupiirille (Jyväskylä). Lisäksi kiitän Matti Keinästä antoisista keskusteluista ja artikkeleista, jotka hän ystävällisesti minulle luovutti. Erityiskiitokset tutkijakollega Juho Strömmerille.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	5
2. Aineisto	10
3. Kohti kuollut äiti –ilmiön ymmärtämistä.....	13
3.1. Psykoanalyttiset lapsiobservaatiot äidin elävyyden tärkeydestä varhaiskehityksessä.....	13
3.2. Lapsiobservaatiokritiikki – Green ja ranskalainen psykoanalyysiperinne.....	18
3.3. Kuollut äiti –ilmiön teoreettinen viitekehys	22
3.3.1. Negatiivisen työ – psykoanalyttisen teorian uusi luenta.....	22
3.3.2. Green ja klassinen viettiteoria.....	26
4. Kuollut äiti –ilmiö.....	30
4.1. Negatiivinen identifikaatio ja kolmiosuhteen sietämättömyys	31
4.2. Symbolisaatioprosessin kehitys negatiivisen taustaa vasten.....	35
4.3. Negatiivinen narsismi – objektimuodostuksen sammuminen.....	38
4.4. Kuollut äiti psykoanalyttisessä hoitoprosessissa	40
5. Diskussio.....	45
6. Lähteet.....	50

1. Johdanto

Psykoanalyysi on viimeisen sadan vuoden aikana eriytynyt perustaltaan moniteoreettiseksi tieteeksi, jonka yhteinen epistemologinen tavoite on tutkia ihmisen tiedostamatonta sielunelämää ja jäsentää tiedostamattomien prosessien kutoutumista osaksi psyyken syvärakenteiden kehitystä. Yhteisen käsityksen mukaan psykoanalyyttisen tiedon merkittävimpanä lähteenä pidetään transferenssi-ilmiötä (Freud, 2010) eli psykoanalyyttisen hoidon puitteissa syntyvää tunnesuhdetta, jonka myötä menneisyyden tärkeät ihmissuhteet ja kokemukset voivat elävöityä nykyhetken hoitosuhteessa uudelleen. Potilaan ja analyytikon välisessä transferenssivaihdossa mennyttä on mahdollista tarkastella jälkikäteisesti ja tarvittaessa muuttaa suhdetta siihen. Transferenssisuhteen muodostamista itseään voi kuitenkin häiritä sellaiset yksilön intrapsyykkiset ristiriidat, joiden alkuperää on jäljitettävä varhaisesta lapsuudesta. Vaikka normaalikehitykseen kuuluvan lapsuuden muistamattomuuden, eli infanttiin amnesian takia ihminen ei näitä tapahtumia kykenekään palauttamaan tietoiseen ajatteluunsa, ne näyttäisivät olevan monenlaisen psyykkisen oireilun taustalla.

Lähtökohtanani pro gradu -tutkielmalleni toimii ranskalaisen psykoanalyytikon André Greenin esittelemä *kuollut äiti* -ilmiö (1986), joka teoreettisesti jäsentää psyykkisen elävyytensä menettäneen äidin vaikutuksia lapsen psykodynamiikkaan ja myöhempään kehitykseen. Greenin kuollut äiti -käsite on psykoanalyttisessä tutkimuskirjallisuudessa huomattavan viitattu, koska sen on katsottu toimivan suurena lisänä klassiseen psykoanalyttiseen masennuskäsitykseen. Siinä missä Sigmund Freud kirjoituksessaan *Murhe ja melankolia* (2005, alkuperäinen 1917) puhui konkreettisesti menetetyistä ihmisistä, kuollut äiti -ilmiössä menetetty ihminen on koko ajan läsnä mutta psyykkisesti kuolleena – omalle surulleen menetettynä. Greenin (1986; 1999a; 1999b; 2001; 2002; 2005) mukaan kehityksen varhaisvaiheissa, jolloin primaariobjektiin samastuminen on keskeinen psyykkistä rakenteenmuodostusta ja kasvua edistävä tapahtuma, äidin responsiivisuuden puute näyttäytyy lapselle traumaattisena. Traumalla tarkoitetaan psykoanalyttisessä kirjallisuudessa itsemennytyksen kauhua ja totaalista avuttomuuden tilaa, jonka johdannaisia on myöhemmin seurattavissa potilaan psyykkisessä oireenmuodostuksessa ja

psykoanalyttisen hoitoprosessin puitteissa tapahtuvassa transferenssisuhteessa (Saraneva, 2008; Laplanche & Pontalis, 1973).

Tutkielmani aineistona toimii psykoanalyttinen tutkimuskirjallisuus. Tutkimusperinteen monimuotoisuudesta huolimatta psykoanalyttiset tutkijat ja klinikot näkevät äidin masentumisen yksiselitteisesti kehitystä vaarantavana tekijänä, vaikka tätä teoreettisesti jäsenetäänkin hyvin erilaisin tavoin (ks. esim. Winnicott, 1971; Green, 2001; Stern, 1985; Kernberg, 1975; Fonagy, 1999). Äidin psyykkisen elävyyden merkitystä perustellaan yleisesti sillä, että kehityksen varhaisvaiheissa lapsen alkukantaiset ruumiillis-psyykkiset kokemukset ovat kiinteästi äidin säätelemiä. Lapsen minän rakenne kehittyy tarpeiden tyydytyksen ja turhautuneisuuden kokemusten synnyttämistä jännitteistä, joita lapsi oppii säätelemään äidin avulla: äidin on kyettävä havaitsemaan lapsensa tunneperäisiä reaktioita ja mukauttamaan omaa toimintaansa lapsen tarpeisiin. Psyykkisten rakenteiden kehittyminen ja lisääntyvä kompleksisuus johtaa subjektiivisen itsen syntyyn, äidistä eriytymiseen, jonka myötä lapsi ymmärtää itsensä äidistään erillisenä psyykkisfyysisenä toimijana. Tämä eriytymisprosessi on kuitenkin herkkä erilaisille häiriöille ja vaatii onnistuakseen äidin elävyyttä ja emotionaalista herkkyyttä lapsen tarpeille. Eriytymisen hankaloituminen johtaa siihen, että *raja* itsen ja toisen välillä hämärtyy. Tutkimalla Greenin kuollut äiti –ilmiötä pyrin jäsentämään nimenomaan tätä kehityksellistä problematiikkaa.

Viime vuosikymmeninä psykoanalyttiset lapsiobservaatiotutkimukset ovat kasvattaneet suosiotaan psykoanalyysiperinteen piirissä. Yhtenä merkittävänä syynä tähän lienee se, että lapsiobservaatioiden tuottaman empiirisen havaintomateriaalin pohjalta äidin elävyyden merkitystä lapsen kehityksessä voidaan varsin ymmärrettävällä tavalla havainnollistaa. Kuitenkin, siinä missä empiirinen havaintomateriaali pyrkii esittämään suoran lineaarisen syy-seuraus –suhteen infantiilin amnesian aikaisen traumatapahtuman ja aikuisuuden psykopatologian välillä (Stern, 1985 & 1994; Fonagy, 1999), kuvaamalla kuollut äiti –ilmiötä André Greenin laajempaa ajattelua vasten esitän, ettei näin ole. Koska ajan sijoittuminen mieleen poikkeaa vahvasti lineaarisesta jatkuvuusajattelusta, psykoanalyttisen kliinisen käytännön tuottama materiaali näyttäytyy parhaana metodina tutkia tiedostamattomaan painuneen trauman psykodynamiikkaa ja sen

uudelleenrakentumista aikuisuudessa. Kuollut äiti –ilmiö jäsentää epäonnistumista eriytymisprosessissa kuvaamalla sen manifestoitumista psykoanalyttisessä vuorovaikutuksessa.

Käsitteellisellä tutkimuksella on erityislaatuinen paikkansa psykoanalyttisessä perinteessä. Kotkavirran (2010) mukaan psykoanalyysiä ei voida tutkia empiirisesti objektiivisessa mielessä, joten yhden koulukunnan tarjoama teoreettinen näkemys ei voi tarjota lopullista oikeaa vastausta psyyken rakentumista koskeviin perimmäisiin kysymyksiin. Tästä syystä psykoanalyysin teoreettinen monimuotoisuus ei ole vältettävissä ja toisaalta tämä monimuotoisuus on kliinistä työtä ajatellen myös hyödyllistä. Usean psykoanalyttisen teoriaperinteen tuoma monimuotoisuus ei kuitenkaan saa tarkoittaa käsitteellistä epäselkeyttä, koska psykoanalyysi on empiirisessä materiaalissaan riippuvainen käsitteistään.

Greenille (1986) kuollut äiti –ilmiö on lähtenyt kliinisestä tarpeesta ymmärtää rajatilasyndroomaksi kutsutun patologian etiologiaa, jonka teoreettisesta jäsentämisestä sinänsä ei psykoanalyttisessä tutkimusperinteessä vallitse yksimielisyyttä. Mielestäni Verhaeghen (2009, 315) erilaisia jäsentämistapoja summaava kuvaus rajatilapatologian yleisistä tyyppiipiirteistä kertoo olennaisen rajatilaisen kliinisestä oirekuvasta, vaikka varsinaisesti hänen teoreettinen jäsentäminen poikkeakin Greenistä. Verhaeghen mukaan rajatilapatologian tyyppiipiirteitä ovat organisoitumaton ja toimimaton itsen organisaatio ja tästä johtuvat ongelmat affektien säätelyssä, sosiaalisen todellisuudentajun häiriöt ja voimakkaat vääristymät, huomattavat vaikeudet ylläpitää läheisiä ihmissuhteita, kyvyttömyys käsitellä yksinolokokemuksia, itsemurha-alttius sekä haavoittuvuus traumaalle. Oirekuvan vaikeammat jaksot näyttäytyvät usein psykoosin kaltaisina episodeina. Hoitoprosessissa rajatilapotilas on samaan aikaan riippuvainen hoitavasta henkilöstä, mutta toisaalta yllyttää itsensä hylkäämiseen. Tämä ristiriitaisuus tekee terapeutin allianssin rakentamisen erittäin haasteelliseksi. Alttius negatiiviseen terapeutin reaktioon – siis vaikeus hoidossa edistymiseen ja koko hoitoprosessin keskeyttämiseen – on rajatilapotilaalla huomattavan korkea.

Freudin erotusdiagnostiikka perustui oireiden jäsentämiseen neuroosi-psykoosi – akselilla, eikä rajatila kuulunut vielä hänen käsitteistöön. Sittenmin Kernbergin

(1975) tasodiagnostiikkaa seuraten rajatilasyndrooma on totuttu sijoittamaan neuroosin ja psykoosin väliin (ks. myös Tähkä, 1996). Kernberg tarkastelee neuroosia, rajatilasyndroomaa ja psykoosia erillisinä, hyvin vaihespesifisti rakentuneina psyyken organisaatioina, mitä Green (1986, 66-7) kritisoi voimakkaasti. Greenin mielestä rajatilaa pitäisi muiden psyykkisten prosessien tapaan jäsentää psyykkisen energian liikkeen ja transformaation kautta. Freudin alkuperäiseen erotusdiagnostiikkaan pohjautuen Green (1986; 1999a; 2001; 2005) päätyy määrittelemään rajatilasyndrooman tyhjäksi psykoosiksi, psykoottisten defenssien hallitsemaksi mielen struktuuriksi. Green (1999a, 121) muistuttaa Freudin keskeisestä ajatuksesta, ettei puhtaita neurooseja olekaan, vaan mukana on aina myös psykoottisia elementtejä: tällä hän ei yrittänyt todistaa ihmismieleen erottamattomasti kuuluvan primaarin psykoosin tai psykoottisen persoonallisuuden osan olemassaoloa, vaan tarkoitti minän huomattavaa alttiutta voimakkaallekin defensiiviselle toiminnalle. Greenin (1986, 149) mielestä rajatilasyndrooma ilmentää defenssimekanismien toimintaa, joiden patologisen voiman saava dynamiikka on varhaisen narsistisen haavan aiheuttamaa.

Arkaaiseen narsistiseen haavaan pohjaten Green (1986) puhuu kuollut äiti – potilaidensa kohdalla primaarista depressiosta, joka juontaa juurensa varhaiseen objektinmenetykokemukseen: äidin elävyyden menetykseen. Tämän traumaattisena koetun tapahtuman vaikeustasoa selkeyttäen Modell (1999) päätyy erottamaan toisaalta kuollut äiti –kompleksin ja edelleen kuollut äiti –syndrooman. Modell määrittelee kuollut äiti -kompleksin suhteellisen yleiseksi ilmiöksi, jossa on kyse ajallisesti rajoitetummasta äidin emotionaalisesta vetäytymisestä. Syndrooma taas viittaa kasvukuvauksiin, jossa lapsen ei ole ollut mahdollista luoda turvallista vuorovaikutusta käytännössä kenenkään aikuisen kanssa. On kuitenkin alleviivattava traumatapahtumaan reagoimisen yksilöllisyyttä. Tutkielmani käsite *kuollut äiti –ilmiö* on yhdistävä käsite sekä kompleksille että syndroomalle. Sen sijaan rajatilaisista aikuispotilaista puhuessani tarkoitan nimenomaisesti kuollut äiti –syndroomasta kärsiviä potilaita, joille on ominaista transferenssisuhteeseen kiinnittymättömyys. Kuollut äiti –ilmiötä kuvaamalla esitän intrapsyykkisen dynamiikan negatiivisen terapeutin reaktion takana, jonka kautta voisi olla mahdollista paremmin ymmärtää rajatilapotilaan ihmissuhteisiin ja terapeutin allianssiin kiinnittymisen vaikeutta.

Kuollut äiti –ilmiö kuuluu keskeisellä tavalla sekä psykoanalyttisen ihmiskäsityksen että kliiniseen käytännön ytimeen, koska se tutkii tiedostamattomaan painuneen trauman epistemologiaa ja sen uudelleenrakentumista aikuisuudessa. Kuten tulen esittämään, kyse ei ole suorasta lineaarisesta syy-seuraussuhteesta infantiilin amnesian aikaisen traumatapahtuman ja aikuisuuden psykopatologian välillä. Syynä tähän on kaikkea psyykkistä tapahtumista ohjaava jälkikäteisyiden ilmiö, joka aiheuttaa aikaisempien tapahtumien uudelleenkirjoittautumisen sitä mukaan, kun ne asettuvat tulevien tapahtumien kanssa uuteen psyykkiseen yhteyteen. Näin piirtyy lineaarisia kausaalisuhteita pakeneva psykoanalyysin erityinen ajallisuus, jonka puitteissa myös psykoanalyttisellä hoitoprosessilla voidaan vaikuttaa menneeseen. Mielen sisäisen ajallisuuden dynamiikkaan pohjautuen Green (2005) painottaa, ettei psykoanalyysi ole kausaalisuusperiaate, kehitysteoria tai kuva kokonaispersoonallisuudesta. Sen sijaan psykoanalyysi on oma tiede, jolla on oma tutkimuskohteensa: tiedostamaton.

Jälkikäteisyiden ilmiö, jonka jo Freud löysi kliinisessä työssään, koskee kaikkia psyykkisiä muotoiluja ja siksi sillä on sekä teoreettisesta että kliinisestä näkökulmasta huomattavaa merkitys lapsen kehityksen ymmärtämisessä ja edelleen psykoterauttisen työskentelyn hahmottamisessa. Vahvasti filosofiasta ammentavassa ranskalaisessa psykoanalyysiperinteessä jälkikäteisyiden epistemologiselle merkitykselle on mielestäni annettu sen ansaitsema painoarvo. Lacan jäseni jälkikäteisyiden asemaa objekti (a):n käsitteellä (Žižek, 1991; Verhaeghe, 2009; Hintsu, 1998; Lindell, 2002), mikä epistemologisena reunaehtona on tärkeä myös Greenille: hänelle se toimii merkittävänä argumenttina pitäytyä klassisessa viettiteoriassa. Perustellessaan tälle teoreettiselle viitekehitykselle keskeistä absoluuttista primaarinarsismia, Green kritisoi ego- ja objektisuhteiden teoriaa sekä näistä perinteistä nousseita psykoanalyttisiä lapsiobservaatiotutkimuksia. Mielestäni tämän kritiikin kautta on paremmin ymmärrettävissä myös kuollut äiti –ilmiö ja sen merkitys psykoanalyttisessä teoriassa.

2. Aineisto

Tutkimusprosessin alussa valitsin tutkielman lähtökohdaksi Greenin artikkelin *The Dead Mother* (1986) kahdesta syystä. Ensinnäkin, artikkeli on tuonut huomattavan lisän psykoanalyttiseen masennuskäsitykseen, tutkien lapsen eriytymisen vaikeutta ja primaaria depressiota varhaisena narsistisena haavana (ks. esim. Kristeva, 1998). Toiseksi, vaikka Greenin lähtökohta on klassinen viettiteoria ja intrapsyykinen näkökulma, artikkeliin viittaavat huomattavan paljon myös interpersonaalista näkökulmaa suosivat kliinikot ja teoretikot. Koska Greenin teoreettinen malli puhuttelee psykoanalytikoita yli koulukuntarajojen, on painavia syitä olettaa sen poikkeuksellisella tavalla kertovan jotain erityistä äitiyden funktioiden pettämisestä.

Tutkimuksen alussa asetin tavoitteeksi tutkia kuollut äiti –ilmiötä psykoanalyttiseen tutkimuskirjallisuuteen pohjautuen ja osaltaan argumentoida ilmiön validiteetin puolesta neurotieteen löydösten avulla. Varsinkin kahden viime vuosikymmenen aikana aivokuvantamismenetelmien kehittymisen myötä tieto varhaisen vuorovaikutuksen merkityksestä lapsen aivojärjestelmien kehitykseen on lisääntynyt huomattavasti (Lehtonen, 2005, 2006, 2011; Gerhardt, 2008). Kävi kuitenkin pian ilmeiseksi, ettei kuollut äiti –ilmiön ymmärtämisessä auttaisi objektiivisia totuuksia etsivän neurotieteen tutkimustulokset, koska psykoanalyysin tieto ei ole luonnontiedettä, vaan itsehavainnon ja tulkinnan tiedettä (Ikonen ja Rechart, 1994, 14). Lehtonen (2011, 148) painottaa psykoanalyysin tuottaman tiedollisen materiaalin syntyvän kliinisten tosiasioiden pohjalta ja ennen kaikkea potilaan ja analyytikon välille syntyvän suhteen määräämänä, mistä johtuen se tarvitsee omat käsitteensä ja omista merkityssuhteista rakentuvan todellisuuskuvansa. Kuollut äiti –ilmiötäkään ei siten ole mahdollista ymmärtää kokeellisen tutkimuksen käsittein.

Psykoanalyttisten observaatiotutkimusten tieto ei kuitenkaan ole kliinisten tosiasioiden pohjalta syntynyttä tietoa. Psykoanalyysitilanteen kuvaama ”kliininen lapsi” tai ”transferenssilapsi” on tutkimuskohteena aivan erilainen kuin havaintoeksperimentaalisen asetelman ”observoitu lapsi”. Observaatioasetelmaa noudattavat psykoanalyttiset tutkijat ovat kuitenkin omista metodologista lähtökohdistaan käsin tutkineet emotionaalisesti poissaolevan äidin vaikutuksia lapseen, ja todenneet löydöstensä vastaavan Greenin kuollut äiti –ilmiön kuvaamia

piirteitä (Stern, 1994). Green itse kuitenkin vastustaa näiden tutkimusten tuloksia psykoanalyttisen tiedon lisääjänä.

Aineiston valikoituminen tiivistyi juuri tämän ristiriidan ympärille. Mielestäni observaatioasetelmalla saaduilla tutkimustuloksilla äidin elävyyden merkitystä lapsen varhaiskehityksessä voidaan varsin ymmärrettävin tavoin havainnollistaa. Toisaalta taas Greenin observaatiotutkimuksiin kohdistuvan kritiikin myötä on mahdollista ymmärtää kuollut äiti –ilmiön teoreettisia erityispiirteitä, joita observaatioasetelma ei tavoita. Lapsiobservaatiotutkimusten suhteen rajauduin psykoanalyttisiin lapsiobservaatioihin ja jätin esimerkiksi kiintymyssuhdeteorian tutkimukset pois. Perusteluna tähän oli, että psykoanalyttinen observaatio pyrkii pelkän käyttäytymisen rekisteröimisen lisäksi tutkimaan myös lapsen elämyksellistä kokemusmaailmaa (Stern, 1985). Kiintymyssuhdetoriaa koskevassa artikkelissaan Brody (1981) kirjoittaa, kuinka John Bowlbyn (kiintymyssuhdeteorian kehittäjä) mukaan psykoanalyttiselle teorialle keskeistä lapsen tiedostamattoman motivaation käsitettä on turha tutkia, koska äidin toiminnan kuvaus itsessään on riittävä selittämään lapsen käyttäytymistä. Tämä jo sinällään ilmentää lapsen kokemuksellisuuden puuttumista alkuperäisestä kiintymyssuhdeteorian näkemyksestä.

Greenin edustamassa ranskalaisessa psykoanalyysiperinteessä on empiirisiä havaintoja enemmän painotettu käsitteellisen tutkimuksen merkitystä. Green jäsentää tarkastelemaan ilmiötä metapsykologisesta näkökulmasta, ja osaltaan tutkii niiden olemassaolon ehtoja mannermaiseen filosofiaan nojautuen. Metapsykologia, jolla tarkoitetaan Freudin luomaa teoreettista hahmotustapaa psykoanalyysin tarkastelemille psyyken tapahtumille ja jossa on kyse käsitteellisistä abstraktioista erotuksena kokemukselliselle näkökulmalle, on hänelle erittäin merkityksellinen. Freudin (2005, ks. myös Reenkola, 1996) mukaan metapsykologiassa on kyse psyykkisen prosessin kuvaamisesta dynaamisesta näkökulmasta (psyykkiset ilmiöt ovat tietyllä tapaa suuntautuneita ja vaikuttavat toisiinsa), topografisesta näkökulmasta (psyykinen ilmiö on aina jossain rakenteellisessa suhteessa toisiin psyykkisiin ilmiöihin) ja ekonomisesta näkökulmasta (kuvaa ilmiön käyttämiä voimavaroja). Freudin lisäksi Greeniä inspiroineita psykoanalyttisiä teoreetikkoja ovat myös Jaques Lacan, Donald Winnicott ja Wilfred Bion. Kolmen viimeisimmän

suhteen rajaudun tutkielmassani Winnicottiin (äitiyden ja äidin depression vaikutusten tutkija) ja Lacaniin (mielensisäisen ajallisuuden tutkija).

Kuollut äiti –artikkeli tutkii symbolisaatioprosessien problematiikkaa rajatilapotilailla, joten symbolisaatioprosessit muodostivat keskeisen tutkimuskohteeni heti tutkimuksen alussa. Siten oli pyrittävä ymmärtämään, miten symbolisaatioprosessit ovat rajatilapotilailla kehittyneet – ja kääntäen - miten niiden olisi pitänyt kehittyä. Valikoituneen aineiston pohjalta pyrin jäsentämään itselleni käsitystä mielen kehittymisestä ja dynamiikasta: miten mieli psykoanalyttisesta näkökulmasta tarkasteltuna rakentuu, kuinka eriytymisprosessin hankaloituminen näkyy psykoanalyttisessä hoitoprosessissa, kuinka tätä menneisyydessä tapahtunutta kehityksellistä ongelmakohtaa voidaan myöhemmin lähestyä ja mihin tämän problematiikan hoidossa on kiinnitettävä huomiota.

3. Kohti kuollut äiti –ilmiön ymmärtämistä

3.1. Psykoanalyttiset lapsiobservaatiot äidin elävyyden tärkeydestä varhaiskehityksessä

Psykoanalyttisen kehityspsykologian ja psykoanalyttisen observaatiotutkimusten alkuperää voidaan Greenin (2002) mukaan jäljittää lapsipsykoanalyysiperinteestä. Sitolahden (2006) mukaan lapsipsykoanalyysin pioneeri ja objektisuhdeteorian äiti, itävaltalainen Melanie Klein, esitti jo 1920-luvulla, että vauvalla on luontainen ominaisuus heti syntymästään alkaen tarkastella itseään suhteessa toisiin ihmisiin, vaikka tämä tarkastelu onkin alkukantaista ja objektitasolla tapahtuvaa. Tällä hän kyseenalaisti Freudille keskeisen primaarin narsismin ajatuksen. Klein painotti, että ei ollut olemassa mitään mentaalista toimintaa, joka ei sisältäisi sisäistä tai ulkoista objektia. Kleinin mukaan lapsella oli heti syntymästään asti katkelmallista mentaalista toimintaa sisältäen kuvitteellisia, aistimuksellisia ja somaattisia tiloja.

Fonagyn (1999) mukaan psykoanalyttinen yhteisö suhtautui Kleinin ajatuksiin aluksi suurella varauksella, koska hänen piirtämänsä kuva vauvan kyvystä huomattavaan vastavuoroisuuteen nähtiin sekä radikaaliksi että spekulatiiviseksi. Klein ei saanut Manner-Euroopassa kannatusta rohkeille ideoilleen lapsuuden varhaiskehityksestä, mutta nousi Britanniassa suureen suosioon psykoanalyttisessä tiedeyhteisössä. Britanniassa painotettiin empiirisistä tapaustutkimusta ja naturalistista observointia, jotka osuivat yksiin Kleinin tutkimustavan kanssa. Sitolahden (2006) mukaan Klein työskentelee ilman historiallista ulottuvuutta, tässä ja nyt, koska hänen potilaitaan ovat lapset ja psykoottiset. Sitolahti (2006, 109) kirjoittaa: ”*Kleinille menneisyys ja nykyisyys ovat yhtä. Hän tekee töitä heidän kanssaan, jotka elävät pregenitaalista aikaa ilman menneisyyttä. Hän tutkii ja kartoittaa aluetta, jossa nykyisyys ja menneisyys ovat yhtä, aika spatiaalinen eikä historiallinen*”. Tulen myöhemmin esittämään Greenin kritiikin tällaista ajattelutapaa vastaan.

Samaan aikaan toisessa psykoanalyttisessä leirissä lapsianalyysiä kehitti egopsykologisen koulukunnan perustaja Anna Freud. Lapsianalyysi oli siten nopeassa kehityksessä. Greenin (2002, 7) mukaan egopsykologisen koulukunnan edustaja Margaret Mahler toi havainnointimenetelmät varhaisimpien kehitysvaiheiden piiriin.

Pian alkoikin syntyä toisistaan hyvin erilaisia teorioita lapsen varhaisesta kehityksestä: Mahler (Heinz Hartmannin kannattaja), Esther Bick (Melanie Kleinin kannattaja), Eugenio Gaddini (Donald Winnicottin kannattaja), Daniel Stern (kyseenalaistaa Mahlerin). Keskinäisistä eroista huolimatta Greenin mukaan näitä kaikkia luonnehtii kehityksellinen jatkuvuuden näkökulma.

Tällä hetkellä vaikutusvaltaisin psykoanalyttinen varhaislapsuudentutkija lienee yhdysvaltalainen Daniel Stern, jonka urauurtavat observointitutkimukset ovat tuoneet huomattavan paljon tietoa äiti-lapsi –suhteen varhaisvaiheista. Stern on psykoanalyttisen koulutuksen saanut varhaislapsuuden tutkija, joka vastakohtana pelkälle käyttäytymisen rekisteröinnille pyrkii säilyttämään myös kokemuksellisuuden aspektin. Sternin tutkimuksissa jo Kleinin 1920-luvulla esittämät näkemykset ovatkin saaneet vakuuttavaa evidenssiä. Sternin (1985) eksperimentaaliseen havaintoaineistoon viitaten Välimäki (1996) kirjoittaa, kuinka vauvan kontaktia etsivät kyvyt toimivat kehittyneen visuaalis-motorisen järjestelmän ansiosta heti syntymästä alkaen. Refleksit, jotka kontrolloivat silmänliikkeitä katseen kohdentamisessa ja katseella seuraamisessa, ovat syntymässä valmiina.

Sternin (1985, ks. myös Rechartt, 1994) tutkimuksissa vauvan on todettu olevan kiinnostuneempi sellaisista puhuvista kasvoista, joissa suun liikkeet ovat samanaikaisia puheen kanssa ja huomattu tämän innostuvan muita ääniä enemmän nimenomaan ihmisäänestä. Vauvat eivät havaitse inhimillistä hahmoa vain yhtenä ärsykekokonaisuutena muiden joukossa, vaan kokevat ihmishahmot ainutlaatuisina henkilöinä heti syntymästä alkaen. Lisäksi vastasyntyneet katsovat mieluummin ihmiskasvoja, kuin muita visuaalisia ärsykeitä. Kaikki nämä tutkimustulokset kuvastavat vauvan varhaisia sosiaalisia, objektiisuhdetta muodostavia kykyjä.

Vauvan aistimisen on observaatiotutkimuksissa (Stern, 1985; Trevarthen, 2004) osoitettu olevan amodaalista, eli aistirajat ylittävää. Tämä tarkoittaa sitä, että vauva osaa yhdistää samasta kohteesta, mutta eri aistikanavien kautta tulevat aistihavainnot toisiinsa (esimerkiksi äänihavainto ja visuaalinen kuvahavainto ovat molemmat peräisin TV:stä). Kognitiivisen oppimisen sijaan vauva sisäsyntyisten kykyjensä avulla tietää, että samasta kohteesta eri aistien kautta tulevat aistihavainnot kuuluvat yhteen. Tätä alleviivaten Rechartt (1994, 228) painottaa, ettei varhainen minä ole

kognitiivinen rakennelma: se ei muodostu havaintoihin perustuvien assosiaatioiden ja oppimisen kognitiivisena summana. Tätä tukevat myös neurotieteen viime aikaiset löydökset. Gallesen (2011) mukaan kognitiivisen oppimisen sijaan lapsen sisäsyntyinen ”välitön tajuamisen kyky” pohjaisi peillisoluiksi nimettyihin aivoissa sijaitseviin hermosoluihin. Niiden yhdessä muodostama peilijärjestelmä – ihmisaivoissa sijaitseva mekanismi - kykenee suoraan kuvantamaan sekä toiminnan havaitsemista että suorittamista.

Amodaalinen eli eriytymätön havaitseminen edesauttaa lasta kokonaisuuksien tajuamisessa ja ympäristön tuottamien aistiärsykkeiden integratiivista jäsentämistä. Sternin (1985, ks. myös Rechartt, 1994; Trevarthern, 2004) mukaan lapsi heti elämänsä ensi hetkistä lähtien muodostaa havainnoista eräänlaisia käsitteitä, jotka eivät ole esimerkiksi tarkasti rajattuja kuulo-, näkö- tai kosketushavaintoja, vaan muotoja, intensiteettejä, rytmejä - siis kokemusten yleisluontoisia ominaisuuksia. Vauva kykenee yhdistämään jopa tietyn äänen voimakkuuden tiettyyn valonvoimakkuuteen ja toistamaan tämän samalla tarkkuudella kuin aikuinen.

Fonagyn (1999) mukaan mentaaliset representaatiot itsestä ja objektista ovat tärkeimmät determinantit interpersonallisessa kanssakäymisessä. Esimerkiksi Stern (1985) onkin varhaista vuorovaikutusta tutkiessaan havainnut, että aikuiset vaistomaisesti tarjoavat lapselle mahdollisuuden pysyvyyksien havaitsemiseen, mikä näkyy esimerkiksi ilmehtimisessä, vahvasti intonoidussa puheessa ja ajallisessa koherenssissa: äidit korostavat hoidossaan tiettyjen toimenpiteiden ja tilanteiden samanaikaisuutta. Tämä empiirinen havaintomateriaali auttaa osaltaan ymmärtämään, miksi äidin elävyys on tärkeää lapsen varhaiskehitykselle.

Recharttin (1994) mukaan lapsen suhde rakentuu alusta pitäen aktiiviselle vuorovaikutukseen pyrkimykselle. Tässä prosessissa vauva joutuu alusta pitäen tekemisiin minuutta säätelevän toisen kanssa, joka kehityksen varhaisvaiheissa on ensisijaisesti äiti. Kokemuksia minuutta säätelevästä toisesta ovat esimerkiksi äidin aikaansaama ilo, kiihtymys, toiminnanhalu tai varhaiset ruumiillisen läheisyyden synnyttämät kokemukset. Äiti säätelee affektien ja mielikuvien keskinäistä dynamiikkaa monella tavalla: hän esimerkiksi ilmaisee, onko jokin ääni hassu,

pelottava, jännittävä tai surullinen. Elämän varhaisvaiheissa ruumiillista tilaa säätelevä toinen on jatkuvasti läsnä.

Modellin (1999) mukaan suoralla observoinnilla ei voida tutkia vauvan sisäistä kokemusta emotionaalisesti poissaolevasta äidistä, koska vauvalta puuttuu kieli kuvata kokemuksiaan. Behavioraalisia vasteita voidaan sen sijaan kyllä havainnoida. Modellin mukaan tällaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että jo 10 kuukauden ikäisillä lapsilla, joilla todetusti on ollut kliinistä depressiota sairastanut äiti, emotionaalinen responsiivisuus poikkeaa normaalivauvoista. Tästä on sekä käyttäytymisen kautta ilmenevää että fysiologista evidenssiä. Esimerkiksi masentuneiden äitien vauvoilla EEG-aivosähkökäyrä poikkeaa selvästi verrokkivauvoista. Lisäksi vauvoilla, joiden hoidossa on ollut ilmeisiä hoivan ja turvan puutteita, on havaittu ruminaatioksi kutsuttua somaattista oireilua. Tässä selkeästi defensiivisessä mielessä tapahtuvassa oireiluissa vauva palauttaa monimutkaisilla nielun lihasliikkeillä jo kertaalleen syödyn ruoan uudelleen suuhunsa. Vauva kieltäytyy syömästä, vaikka olisi kuinka nälissään.

Beeben, Lachmanin ja Jaffen (1997) mukaan on yleisesti tiedossa, kuinka häiriöt varhaisessa äiti-lapsisuhteessa vaikeuttavat myöhemmin subjektin kykyä affektiansa säätelyyn. Tämä perustuu siihen havaintoon, että lapsen homeostaattiset prosessit ovat äidin säätelemiä. Tämä on yhteneväinen psykoanalyttikko Wilfred Bionin ajatuksen kanssa siitä, kuinka äiti toimii lapsen ahdistuksen sisällyttäjänä: äidin funktio on ottaa lapsen ahdistus vastaan ja palauttaa se lapsen kannalta käsiteltävässä muodossa tälle takaisin. Bionin container-contained –vuorovaikutussuhteen mukainen malli tarjoaa sellaisen spatiaalisen kehyksen, jossa objektisuhteet sisäistetään.

Modellin (1999) mukaan häiriöt affektien säätelyssä johtuvat ennen kaikkea äidin ja lapsen jatkuvasta kohtaamisten epäsynchronisuudesta. Masentunut äiti on kykenemätön tunnistamaan lapsensa sisäistä maailmaa ja erottamaan sitä omastaan. Lapsen näkökulmasta äiti näyttäytyy objektina, jolta puuttuu kyky lukea lapsen mieltä. Seuraukset tästä ovat katastrofaalisia, sillä lapsen näkökulmasta primaariobjektin kyky tunnistaa lapsen sisäistä maailmaa on ekvivalentti sen tunnustamiselle, että lapsi on psyykkisesti elossa. Lapsi kokee, että äiti pitää itsellään lapsen oikeuden olla olemassa.

Stern (1994) on observaatioasetelmalla tutkinut emotionaalisen äidin vaikutuksia vauvaikäisen käyttäytymiseen ja kuvaa materiaalinsa perusteella mikrodepressioksi nimittämäänsä ilmiötä. Hänen mukaansa mikrodepressio ilmenee, kun lapsi ei yrityksistään huolimatta onnistu herättämään äidin kadonnutta elävyyttä ja mielenkiintoa. Jos äidin kasvot ovat elottomat ja tämä jatkuvasti rikkoo vauvan hakemaa katsekontaktia, lapsi alkaa reagoida äidin käyttäytymiseen voimakkaasti: vauvan ilmeikkyys ja kehollinen elävyys laskevat, positiiviset tunnelataukset katoavat ja kokonaisaktivaatio laskee.

Stern (1994) toteaa, että kun lapsen erilaiset yritykset palauttaa äidin elävyys ovat epäonnistuneet, lapsi alkaa imitoida ja samaistua äitiin. Observaation tulos on yhteneväinen Greenin näkemyksen kanssa, jonka mukaan kuollut äiti –syndroomaan sairastuneet potilaat kärsivät primaarista samastumisesta emotionaalisen elävyytensä menettäneeseen äitiin. Stern esittää *suhteessa olemisen skeeman* käsitettä hermojärjestelmän emergenttina kykynä koota tietyt perusaspektit intersubjektisista kokemuksista. Nämä ovat rakennuspalikoita sisäisille toimintamalleille, joiden ansiosta mikrokokemuksista voidaan hänen mukaansa esittää jatkuvuus kohti kokonaisvaltaisempien käyttäytymisen malleja. Siten masentuneen äidin tapauksessa seurauksena olisi myös masentunut lapsi ja hänen varttuessaan masentunut aikuinen. Semanttisen muistin sijaan psykoanalyttisen koulutuksen saanut Stern olettaa edelle mainitun prosessin vaikututtavan nimenomaisesti tiedostamattomissa muistin osissa, eli proseduraalisessa muistissa.

Keskeinen kysymys luonnollisesti kuuluu, onko lapsella kykyjä säilyttää varhaisia kokemuksia muistijärjestelmissään, kantaa niitä kehityksen edetessä mukanaan. Muuan muassa Lehtonen (2006) ja Modell (1999) esittävät neurotieteen yleisesti hyväksymiin tuloksiin viitaten, kuinka infantiili amnesia on ainoastaan kyvyttömyyttä palauttaa muistiin, mutta ei suinkaan kyvyttömyyttä rekisteröidä tapahtumia muistoiksi. Infantiili amnesia, joka on deklarativisen muistin puutetta, ulottuu noin 2,5 ikävuoteen saakka. Aivotutkimus on kuitenkin kiistattomasti osoittanut vauvan kykenevän muistamaan affektiivisiä kokemuksia varhaisesta vuorovaikutuksesta hoitajansa kanssa. Nämä muistot säilyvät implisiittisinä. Syy deklarativisen muistin puutteeseen on ilmennyt hippokampuksen hitaasta kehityksestä johtuvaksi. Deklaratiivinen muisti on hippokampuksen välittämää, kun

taas implisiittinen muisti on toisten järjestelmien välittämää: näin kyky rekisteröidä muistoja on valmiina jo syntymässä. Varsinkin voimakkaiden ahdistustilojen nostattamiin affektiivisiin ryöppyihin vauvan on todettu reagoivan hyvin kokonaisvaltaisesti ja muistavan näitä kokemuksia implisiittisen muistin alueilla sijaitsevan ruumiillisen muistin avulla.

3.2. Lapsiobservaatiokritiikki – Green ja ranskalainen psykoanalyysiperinne

Green on tunnettu lapsiobservaatioiden kriitikko. Hän muistuttaa kautta tuotantonsa, ettei psykoanalyysitulanteen avaama kuva ajan ja ajallisuuden sijoittumisesta mieleen vastaa observaatioista johdettujen teorioiden lineaarisuusnäkemystä. Greenin (2002) mukaan ranskalaisessa psykoanalyysiperinteessä, Lacanin perintönä, on annettu erityinen painoarvo jälkikäteisyuden tietoteoreettiselle merkitykselle. Lacan kritisoi rajusti kaikkia geneettisten mallien muotoja, eli mallien, jotka ovat vastakkaisia dialektiselle aikäkäsitykselle. Jälkikäteisyys rikkoo lineaarisen ajan ja tarjoaa perustan psykoanalyysin erityiselle psyykkiselle kausaalisuudelle. Kuvaan tätä ranskalaiseen psykoanalyysiperinteeseen nojautuvien tutkijoiden ajatuksilla, joita vasten voidaan ymmärtää myös Lacanin ja Greenin perusteltu pitäytyminen klassisessa viettiteoriassa.

Hintsan (1998, 22) mukaan jälkikäteisyuden ominaispiirre on, että syy-seuraussuhteet eivät siinä pelkästään lineaarisesti etene aikaisemmasta tapahtumasta myöhempään, vaan aikaisemmat tapahtumat osoittautuvat yhtä lailla myöhempien vaikutukseksi. Jälkikäteisyuden piirissä myöhemmän tapahtuman satunnaisuus herättää aikaisemman tapahtuman muiston, joka ei ehkä koskaan olisi tullut tietoisuuden piiriin, ellei myöhempi tapahtuma olisi toteutunut. Merkityksenmuodostusta tapahtuu jatkuvasti ja se täydentyy alinomaa aikaisempien tapahtumien osalta. Aikaisemman tapahtuman subjektiivinen merkitys muuttuu sen asettuessa psyykkiseen yhteyteen myöhemmän tapahtuman kanssa. Kuten Žižek (1991, 188-9) kirjoittaa, psykoanalyttisessä kausaalisuudessa aikaisempi tapahtuma voi olla paradoksaalisesti myöhemmän tapahtuman syy vasta, kun myöhempi on tapahtunut. Tarinan merkityksen määrää

aina uutena lisättyjen elementtien yhdistelmä. Seurauksena on kehämäinen – ei lineaarinen – identiteetin muodostus.

Lindellin (2002, 82-104) mukaan huomio jälkikäteisyydestä tukee näkemystä representoidussa olevasta aukosta, johon ei voida muodostaa suhdetta. Epistemologisena tosiasiana tämä vähentää objektisuhdeteorian ja egopsykologian selitysvoimaa subjektin psyykkistä rakentumista koskevissa muotoiluissa. Lacanin ja Greenin tuotantoon nojautuen Lindell kirjoittaa, kuinka objektisuhdeteoria joutuu omista lainalaisuuksistaan johtuen synnyttämään itselleen välttämättömän vastavuoroisen toisen, johon on suhde, ja kokemuksellisuus syntyy tämän objektisuhteen toteutumisenä. Egopsykologia taas on itsen tuottamisen psykologia, vaikka Freudin psykoanalyysin tutkimuskohdetta alleviivaava lausahdus ”Ego ei ole herra omassa talossaan” juuri tarkoittaa egon mahdottomuutta tuottaa itsekokemus. Greenin (1999, 7) ja Lindellin (2002, 106) mukaan Bionin käsite *no-thing* (vrt. *nothing*) korvaa jossain määrin objektisuhdeteorian epistemologista aukkoisuutta, mutta kleinilaisuudelle keskeinen *tiedostamaton fantasia* (ks. Isaacs, 1949) ei silti selviydy jälkikäteisyyden aukkoisesta luonteesta (Lindell, 2002, 108-09).

Greenin (1999, 85) mielestä objektisuhdeteorian virhe on asettaa objekti tarkastelun keskiöön, vaikka subjektin objektinmuodostusta itsessään säätelevät nimenomaan vietit. Freudin ajattelussa primaari narsismi, jossa kaikki libido on suunnattu itseen, on varhaisin kehityksellinen tila ennen kuin libido suunnataan objekteihin. Tämä heijastelee objektien ajallisesti sekundaaria luonnetta klassisessa viettiteoriassa, jossa ego tarvitaan libidon (Id) asettaman psyykkisen työn vaateen takia. Green (2005, 112-113) viittaa Lacanin primaarin narsismin postuloivaan halun syy-objektiin (esiempiirinen objekti (a)), joka osoittaa ettei kaikkea halua saada näkyviin kuvaamalla sitä tyydyttävä objekti: empiirinen objekti ei ole totaali. Koska strukturaalisista syistä halua on aina enemmän kuin objekteja, ei halua voi jäännöksettömästi tyhjentää objektiin. Siten voidaan vakuuttavien perusteiden esittää, että kokemus syntyy intersubjektiivisen suhteen tuolla puolen, eikä sen toteutumana.

Objekti (a) vastaa Freudin (2005) ajatusta Unheimlich –käsitteestä (Lindell, 2002; Siltala, 2007). Unheimlich kuvaa käsitteellisellä tasolla tapahtumaa, jota subjektin vallitsevassa psykodynamiikassa on mahdotonta integroida olemassa oleviin

merkitysrakenteisiin. Subjektilla ei siinä hetkessä ole mahdollista lainkaan psyykkisesti prosessoida tuota tapahtumaa, ymmärtää sitä kokemuksellisuuden tasolla, mistä syystä se jää olemuksellisesti vieraaksi, jäsentymättömäksi outoudeksi: vasta jälkikäteisyys mahdollistaa tapahtuneen symbolisoinnin, sen muuntumisen psyykkisellä tasolla ilmeneväksi kokemukseksi. Lindell (1996, 39) muistuttaa, ettei Freud kuitenkaan kiinnittänyt huomiota siihen aikaväliin, jonka aikana tapahtumat ovat latentteja. Hänen mukaansa vasta Lacan eriytti *ymmärtämiseen tarvittavan ajan ja hetken, jona johtopäätökset vedetään* erillisiksi funktioiksi. Kysymys ei siis ole suorasta syy-seuraus –yhteydestä, vaan kokonaiskonstruktiosta. Psyykkinen kokonaiskonteksti ratkaisee lopputuloksen ja sen konstruoinnin Freud asetti suoran muistamisen edelle. Hintsan (1998, 22) mukaan tämä johtaa erityislaatuiseen ajallis-kausaaliseen yhteenniveltymisprosessiin, jonka voi tulkita avaavan tilan kaikelle psyykkiselle tapahtumiselle.

Verhaeghen (2009, 201) mukaan deklaratiivinen eli tietoinen muisti ilmoittaa sen, kuinka yksilö sijoittaa itsensä nykyisyyteen. Sen mahdollinen samankaltaisuus menneen kanssa paljastuu vain rajoitetusti. Lisäksi se tapa, jolla menneisyys tuodaan mukaan kertomukseen, on aina vääristelty versio: se on nykyisyyden kehyksessä muodostettu rakennelma. Tämän havaitsi jo Freud vuodelta 1918 peräisin olevassa kirjoituksessaan ”Erään lapsuudenneuroosin historiaa” (Freud, 1993). Freud esittää siinä ajatuksia kausaalisuudesta ja ajan merkityksestä traumatisaatiossa: ”Potilas ei anna mitään merkitystä vanhoille ajanjaksoille *vaan panee nykyhetken egonsa siihen tilanteeseen, joka tapahtui kauan sitten*. Meillä ei ole muuta keinoa kuvata toisen vaiheen tapahtumaa kuin se mikä nykyhetkellä on.” (suomennos ja kursivointi: Saraneva, 2008).

Dynaamisen muistamisen muodot saavat selkeää tukea myös aivotutkimuksen piiristä. Lehtosen (2011, 144) mukaan staattinen kuva (lineaarinen jatkuvuusajattelu) aivojen muistivarastoon tallentuneista luettelotiedoista on korvautunut dynaamisella käsityksellä. Mielen kaikki kerrokset sekä motorisen käyttäytymisen mallit ja jäljet niiden käyttämisestä osallistuvat muistamisprosessiin, jonka aikana nykyisyyttä ja mennyttä verrataan toisiinsa ja etsitään niiden välisestä yhteydestä entistä ehjempää mielikuvia. Muistamista ei enää pidetä yksinkertaisena tiedon tallentumis- ja palauttamistapahtumana vaan pikemminkin luovana konstruktiona ja rekonstruktiona.

Kyse ei ole yksittäisten faktojen palauttamisesta mieleen, vaan mielen kokonaisuudesta, johon muistiin tallentuneet vaikutelmat sopivat vaihtelevalla tavalla. Muistamisen dynaaminen prosessi on olennaisempaa, kuin muistojen yksittäiset faktat.

Retroaktiivisuus, ajan dialektinen luonne lineaarisuuden sijaan, näyttäisi muodostavan ylitsepääsemättömän ongelman observaatioista johdetuille kehitysteorioille. Jälkikäteisydestä seuraava satunnaisuus on observaatioasetelman tuottaman tiedon ulottumattomissa, mistä syystä niiden tuottama materiaali psykoanalyttiseen kliiniseen tilanteeseen verrattuna ilmenee huomattavan rajoitetuksi. Mielen ajallisuutta pohdittaessa on myös tärkeä muistaa, että psykoanalyttinen hoitoprosessi itsessään toimii nimenomaan jälkikäteisyyden puitteissa: ajan kaksinapaisuuden (retroaktiivisuuden) ansiosta menneitä traumaattisia tapahtumia voidaan elävässä transferenssissa integroida nykyiseen psykodynamiikkaan, koska nykyisellä psykodynamiikalla on paremmat edellytykset kohdata ja käsitellä menneisyydessä traumaattisena koettuja tapahtumia.

Muistin ja muistamisen dynaamisen luonteen takia ei ole mahdollista tarkkaan tietää, mitä todella tapahtui potilaan menneisyydessä. Psykoterapeuttisen hoidon kannalta tämä nostaa kysymyksen siitä, onko sitten ylipäätään tärkeää saada todisteita oletetusta traumatapahtumasta. Hints (1998, 21-23) vastaa tähän Lacanin ja Derridan ajatuksiin pohjaten: mikä tahansa onkaan objektiivisesti totta, päädytään kuitenkin samaan tapauskuvaukseen, saman psykodynamiikan synnyttämään oireistoon. Yksinkertainen erottelu todellisuuden ja fantasian (konstruktio) välillä ei enää toimi, koska todellisuus itse osoittautuu siinä strukturoiduksi ja konstruoiduksi, ei täydeksi (komplementaarinen) vaan täydentyväksi (suplementaarinen). Hoidon lähtökohdana on, että potilaan psyykkinen todellisuus on totta ja tärkeää.

Greenin (2002, 18) mukaan muistojen sirpaleiden suhteet toisiinsa - niiden keskinäinen jännitystila - ovat tärkeämpiä kuin sirpaleet itse, sillä jokainen niistä on käynyt vähäisemmän tai suuremman vääristymisen. Näin tapahtuu siksi, koska biologinen aika (id) ja kehittyneempi historiallinen aika (ego) kohtaavat samassa psyykkisessä tilassa. Idin aika muodostaa primaarisen lähtökohdan, joka viittaa ennen syntymätapahtumaa vallinneeseen täydelliseen identtisyteen vietin kanssa. Kun tämä

tila menetetään, syntyneen puutteen kokemuksen myötä saa alkunsa tiedostamaton halu ja infantiili seksuaalisuus, jotka keskeisesti linkittyvät objektimenetyksen psyykkisiin johdannaisiin. Idin aika ja egon aika ovat Greenin mukaan vastakkaisia subjektin mielessä, sillä ne ovat eri tavoin jäsentyneitä. Kokemus itsessään muodostuu idin ajan ja egon ajan välillä dialektisesti ja toisaalta jälkikäteisesti täydentyväksi. Lindellin (2002, 117) mukaan onkin perusteltua, että historia (objektiivinen totuus) ja muisti(t) (subjektiivinen totuus) erotetaan teoriatasolla selkeästi toisistaan.

Representaatio ei vastaa tapahtumaa, vaan perustuu siihen: subjektille heijastus on aina todellisempi kuin heijastettava. Tällä luonnollisesti on myös huomattavaa merkitystä kuollut äiti –ilmiön suhteen. Green (1986, 142) käyttääkin kuolleen äidin sisäistyksestä puhuessaan englanninkielen sanaa *imago* eli kuva, joka viittaa potilaan subjektiiviseen rakennelmaan tai sisäiseen representaatioon äidistä. Se ei siis välttämättä ole ekvivalentti muistolle reaalisesta äidistä. Tämä hahmotustapa on ainoa mahdollinen, koska Greenin (1986, 18-29) mielestä primaariprossien aiheuttama muistojen vääristyminen estää objektiivisen totuuden saavuttamisen. Sen sijaan psykoanalyttinen hoitoprosessi mahdollistaa sen selvittämisen, miten koetut tapahtumat potilaan mielessä kehittyivät. Tätä keskeistä näkökulmaa vasten myös kuollut äiti piiryy potilaan oman psykodynaamikan rakentamana luomuksena.

3.3. Kuollut äiti –ilmiön teoreettinen viitekehys

3.3.1. Negatiivisen työ – psykoanalyttisen teorian uusi luenta

Negatiivisen työ (1999a) on Greenin kehittämä teoreettinen jäsentämistapa hahmottaa kaiken psyykkisen elämän rakentumista poissaolon ja menetyksen taustaa vasten. Objektin poissaolo muodostaa subjektille aina jonkinlaisen uhkatilanteen, jolla on suotuisissa olosuhteissa psyykkisen apparaatin tärkeitä kehitysprosesseja käynnistävä funktio: subjektin on välttämättä kehitettävä uusia keinoja tilanteesta selviämiseksi. Kuitenkin, poissaolo myös jatkuvasti uhkaa kehitysprosessien onnistunutta läpiviemistä, sillä erityisesti kehityksen varhaisvaiheissa lapsen kyky käsitellä poissaolo ja puutteen kokemus on hyvin rajallinen – niin psyykkisestä kuin

fyysisestäkin näkökulmasta tarkasteltuna. Negatiivisen työ mahdollistaa siten sekä tasapainoisen että patologisen kehityksen tarkastelu. Koska kaikki ego-kehitys ja jokainen kokemuksemme itsestämme subjekteina saavutetaan Greenin mukaan negatiivisen taustaa vasten, psykoanalyysin keskeiset ajatukset on jäsennettävä puutteen kokemuksen näkökulmasta: tulemme itseksemme ennen kaikkea siten, kuinka käsittelemme mahdottomuutta saada kaikki haluamamme.

Greenille negatiivisen työn ajatus on toiminut hänen teoreettisen ajattelunsa punaisena lankana jo vuodesta 1960. Hänen mukaansa (Green, 1999a, 50-9) jo Freud käytti metapsykologiassaan negatiivisen käsitettä implisiittisesti. Esimerkiksi piilotajunta ei vain kuvaa sitä, mikä ei ole tietoisista, vaan ennen kaikkea kuvaa psyykkisen apparaatin organisaation. Myöhemmin, korvatessaan piilotajunnan käsitteen idin käsitteellä, Freud halusi korostaa, että kaikkea mitä voimme tietää tästä instanssista, voidaan määritellä ainoastaan suhteessa egoon. Tiedostamaton – siis psykoanalyysin tutkimuskohde - on sitä, mitä ego ei psyykkisessä apparaatissa tiedä. Edelleen representaatiota voidaan lähestyä negatiivisen näkökulmasta tarkastelemalla sen suhdetta havaintoon. Representaatio mielikuvavastaavuutena jo sinänsä viestii objektin poissaolosta: objekti on kerran havaittu, mutta ei enää tarvitse aistien läsnäoloa ollakseen mielen ulottuvissa.

Jäsentäessäsi itselleni Greenin ajatusta negatiivisen työstä olen nojautunut Parsonsien (1999, 62) näkemykseen subjektin kokemuksellisuutta erittelevistä todellisuuksista. Parsons puhuu sisäisen ja ulkoisen todellisuuden yhdessä muodostavasta havaintotodellisuudesta ja toisaalta psyykkisestä todellisuudesta. Havaintotodellisuudella hän tarkoittaa sekä sisäisten että ulkoisten todellisuuksien kokonaisuutta. Esimerkiksi tunteet, toiveet ja ahdistukset, jotka muodostavat sisäisen kokemuksemme, ovat osa havaintotodellisuutta: havaintotodellisuudessa rekisteröimme niiden olemassaolon. Psyykkinen todellisuus taas on alue, missä reflektioimme tapahtumia. Psyykkinen todellisuus rakentuu siitä, miten tietoisesti ja tiedostamattomasti käsittelemme kokemuksiamme, niin sisäisiä kuin ulkoisiakin. Ero psyykkisen ja havaintotodellisuuden välillä siten ei ole sama asia kuin ero ulkoisen sisäisen todellisuuden välillä.

Arkaaisessa ajattelussa, jolloin eriytyminen ei ole vielä tapahtunut, havainto ja representaatio ovat subjektille yhtä – on vain havaintotodellisuutta. Greenin (2005, 187-199; 1986, 146-48) mukaan representaatio ja representoitava voidaan erottaa toisistaan vasta puutteen kokemuksen realisoiduttua lapsen psyykeen. Tähän hyvin merkittävään psyykkiseen kasvutapahtumaan nojaten Green korostaa, ettei äiti-lapsi – suhdetta pitäisi koskaan tarkastella pelkkänä dyadina, sillä puutteen kokemus laajentaa dyadin lapsen mielessä välttämättä triadiksi: kun äiti ei ole paikalla, lapsi kuvittelee tämän olevan jonkun *kolmannen* luona. Greenin mielestä oidipuskompleksi ei siten ole pelkkä psykoseksuaalinen kehitysvaihe, vaan elämän alusta asti psyykkistä kehitystä ohjaava struktuuri, johon symbolinen matriisi perustuu. Isän psyykkinen funktio on siten rikkoa äidin ja lapsen välinen symbioosi synnyttää puutteen kokemus. Lindellin (1996, 16) mukaan tämän jälkeen puute/negaatio on käytettävissä epäidenttisyyttä ja ei-olemista tarkoittavana loogisena operaattorina, jonka myötä symboli ja symboloitava voidaan erottaa toisistaan. Puutteen kokemuksen myötä negaatiolla voidaan määrittää minän rajat niin, että puuttuva on minän rajojen ulkopuolella ja subjekti joutuu sitä haluamaan.

Parsonsin (1999, 61-4) mukaan negaation toimivuus subjektin psyykkisessä todellisuudessa tarkoittaa nimenomaisesti sitä, mistä Green puhuu negatiivisen työllä: mitä merkitsee negaation vapaa ja onnistunut käyttö (tasapainoinen kehitys) sekä toisaalta negaation rajoittunut käyttö (patologinen kehitys). Jos on mahdollista tehdä negaation akti eli kyetä tuottamaan ja kohtaamaan poissaolon ja puutteen kokemukset, mielestä tämä johtaa ovien avautumiseen kohti uusia kokemuksia, objektsuhteita ja ideaaleja. Kyky liikkua negaation avulla niin separaation ja suhteessaolon välillä, kuin toisaalta poissaolon hyväksymisen ja poissaolon defensiivisen kieltämisen välillä, luo pohjan subjektin symboliselle toiminnalle. Parsonsin mukaan merkittävä osa psykoanalyttisesta hoitoprosessista keskittyy siihen, kuinka potilas autetaan työstämään psyykkinen todellisuus ulos havaintotodellisuudesta.

Objektin poissaoloon liittyvä vaille jäämisen kokemus linkittyy välttämättä subjektin narsistiseen struktuuriin, koska tällaiseen kokemukseen liittyy enemmän tai vähemmän kivulias affektiivinen lataus. Tämä kutsuu esiin joukon defensiivisiä mekanismeja, jotka Greenin (1999a, 22-3, 87) mukaan ovat perustana negatiivisen työlle ja symboliselle toiminnalle. Hän esittää yhteen liitettäväksi torjuntaa,

kieltämistä (disavowal), poissulkemista (rejection tai foreclosure) sekä negaatiota. Kyseiset neljä defenssimekanismia kantavat mukanaan kyllä – ei –velvoitusta: subjekti joko hyväksyy tai subjekti kieltäytyy hyväksymästä. Puutteen kokemuksen realisoitumista säätelevinä ”portinvartijoina” ne nähdäkseen keskeisellä tavalla säätelevät subjektin psyykkistä todellisuutta.

Teen Greenin mainitsemista neljästä defenssimekanismista selkoa Laplanchen ja Pontaloksen (1973) klassikkostatuksen saaneisiin sanakirjamääritelmiin nojautuen. Heidän mukaansa torjunta on psykoanalyysin kivijalka ja defenssimekanismien protyyppi, jonka spesifimpänä funktiona on kadottaa psyykelle epämieluisia muistijälkiä. Siinä missä torjunta kohdistuu representaation katoamiseen, kieltäminen taas kohdistuu havainnon merkityksen mitätöimiseen. Narsistisena apukeinona kieltäminen vääristää todellisuuden havaitsemista edesauttaen sellaisen käsityksen muotoutumista, jota ego pitää itselleen sopivana. Kieltäminen muodostaa siten hyvin perustavanlaatuisen esteen psyykkisen todellisuuden rakentamiselle, koska se estää poissaolokokemuksen realisoitumisen. Siten se merkittäväällä tavalla vaikeuttaa symbolisaatioprosesseja.

Laplanchen ja Pontaloksen (1973) mukaan vääristämällä representaatioita – mutta ei torjunnan tapaan kuitenkaan kadottamalla niitä – kieltäminen on funktioissaan kaukana negaatiosta, joka operoi lähtökohtanaan kohteen tunnistaminen joksikin. Negaatiossa subjekti muodostaa negatiivisessa muodossa tiedostamattoman toiveensa. Toiveen sisältö saa ilmiänsä tietoisessa, mutta subjekti jatkaa sen kieltämistä. Kun psyyke ei tavoita ulkoisessa todellisuudessa olevaa tyydyttävää representaatiota, se on pakotettu tuottamaan negatiivinen johtopäätös: se mitä psyyke etsii, ei olekaan läsnä. Negaatio muodostaa siten johtopäätöksen poissaolosta. Tällaisen johtopäätöksen avulla psyyke tunnistaa ulkomaailman subjektista riippumattoman läsnäolon ja kykenee tehokkaaseen realiteettitestaukseen.

Poissulkeminen taas on defensi, joka estää kokonaan asian psyykkisen rekisteröitymisen (Laplanche & Pontalis, 1973; Myyrä, 2006; Lindell, 1996; Siltala, 2007). Ihmisellä voi olla kokemus, jota ei silloisen psykodynamiikan puitteissa ole lainkaan kyetty liittämään psyykkiseen todellisuuteen, eikä siten myöskään osaksi merkityksenmuodostusta. Poissulkemisessa ei ole enää kyse torjunnasta, koska

torjunnassa representaatio torjutaan juuri siksi, miten se on representoitu – siis miten se on asetettu osaksi merkitysrakenteita. Sen sijaan poissulkemisessa kokemus on jäänyt negaation puutteellisen toiminnan takia symbolisen ulkopuolelle, eikä sitä siksi voida ajatella, muuttaa puheeksi tai muuksi ymmärrettäväksi viestiksi. Lindell (1996, 18) tiivistää sen ajatukseen: ”Mitä ei ole havaittu puuttuvaksi, sitä ei voi symboloida. Mistä ei ole symbolia, sitä ei voi ajatella.”

Jos poissaolokokemusta ei kyetä kohtaamaan, ei symbolisaatiokaan ole mahdollista ja negaatiota voidaan käyttää ainoastaan todellisuuden defensiiviseen välttämiseen. Negaation tuhoavaa vaikutusta poissaolon kieltämisenä Parsons (1999, 72) havainnollistaa esimerkillä, jossa lähiomaisen kuolema kieltäytyään hyväksymästä. Negaation aktin onnistunut kohdistaminen siihen, *mikä oli joskus* – siis omaisen elossa oloon - merkitsisi menetyksen myöntämistä ja mahdollisuutta aloittaa surutyöskentely. Mikäli taas negaatiota ei kyetä edellä mainitulla tavalla käyttämään, suhde voidaan luoda ainoastaan kuolleen omaisen poissaolosta rakentuneeseen *ei-mihinkään*. Green (1999, 6) puhuu tästä *negatiivisen negatiivisena*, joka näyttäytyy suhteessaolona ei-suhteessaoloon. Negatiivisen negatiivista vasten on ymmärrettävissä myös kuollut äiti –ilmiön kannalta sellaiset merkitykselliset patologiset prosessit, jotka vaikeuttavat lapsen kykyä jäsentää psyykkiset tapahtumat triadisen suhteen läpi ja näin häiritsevät symbolisen matriisin rakentumista.

3.3.2. Green ja klassinen viettiteoria

Nähdäkseni negatiivisen työ tarkoittaa psyyken kykyä tasapainoilla läsnäolo-poissaolo -akselilla ja sietää tämän akselin eräänlainen rajaluonne. Siten *raja* ja sen dynaaminen liikkuvuus itsessään on Greenille erittäin merkityksellinen. Hän kirjoittaa: ”*Meidän täytyy pitää rajatilaa liikkuvana ja häilyvänä rajana, sekä normaaliudessa että vakavissa sairauksissa, ja psykoanalyysissä perustavimpana käsitteenä, jota ei voida ymmärtää representaatioina (kuvallisin ilmauksin), vaan josta täytyy muodostaa käsitys energian transformaation ja symbolisaation prosessien termein*” (Green, 1986, 73). Ymmärrän tätä Greenin ajatusta Ikosen ja Recharldtin (1994, 15) klassiseen viettiteoriakuvakseen nojautuen. Sen mukaisesti rajan liikkeen

jäsentämiseksi olisi samanaikaisesti tarkasteltava ilmiöiden merkitystä ja energiaa, merkityksien paineita ja vastapaineita, niiden levottomuutta, vakautta ja liikuteltavuutta. Psykkinen energia ja viettienergia kuvaisivat näiden ristiriitojen dynamiikkaa, jota jäsentyy *halun* dynamiikkana (vrt. *tarve*). Lacanin tapaan halu (desire) on Greenille se, minkä ympärille psykkinet ilmiöt kehittyvät. Rajan liike, jota negatiivisen työ mielestäni kaikinensa jäsentää, tutkii halun yhteyttä merkityksiin, symboloitavissa olevaan.

Objektin poissaololla on seurauksia subjektin viettidynamiikkaan. Greenille vietti on Freudin tapaan kaiken psykkinen toiminnan lähtökohta – se on psykkinen apparaatin ja mentaalisen toiminnan perusyksikkö. Freudin (2005, 87-108) mukaan vietti itsessään on aina tietoisuuden ulottumattomissa, sellaisenaan psykkinisiä muotoiluja pakeneva. Se tulee esiin ainoastaan johdannaistensa, eli representaation ja affektin, välityksellä. Jos vietti ei kiinnittyisi representaatioon tai ilmaisisi itseään affektiivisena tilana, siitä ei tiedettäisi mitään. Representaatio voi tulla tietoiseksi tai se voi tulla torjunnan tai siirtymän kohteeksi. Affekti taas on purkautumisilmiö, jota ei voida torjua, vaan se joko ilmenee tai sen ilmeneminen estyy. Ero affektin ja representaation välillä on siinä, että representaatiot ovat katekseja eli voivat saada arvon halun kohteen, kun taas affekti on yhteydessä purkautumisen prosesseihin. Tämä purkautuminen havaitaan aistimuksena. Green (2005, 110-123) kritisoi voimakkaasti Freudin jälkeisen psykoanalyysiperinteen pyrkimystä poistaa vietti – käsite (Trieb) psykoanalyttisesta teoriasta ja korvata sen paikka nostamalla affekti autonomiseen asemaan. Klassisen viettiteorian mukaan affekti on nimenomaisesti vietin johdannainen ja siten aivan eri tason ilmiö.

Greenin (1986) mukaan Freud käytti psykkinen työn käsitettä eri yhteyksissä kuvaamaan sitä työtä, mitä psykkinen apparaatti tekee hallitakseen kohtaamiaan viettijännityksiä. Psykkinen työ tarkoittaa viettiärsytyksen sitomista (binding) erilaisiin ajatus- ja tunnemieliin sekä niitä koskeviin merkitysrakenteisiin (Laplanche & Pontalis, 1973, 365-6). Sitomistapahtumaa ajatellen representaatiolla ja affektilla on Greenin (2005, 131) mukaan merkittävä ero. Siinä missä representaatiot on sidottu yhteen ketjuuntumisen kautta, affektille tyypillinen sitominen ilmenee leviämisenä (diffuusiona). Affektiivinen leviäminen voi Greenin mukaan ottaa valtaansa koko kehon ja dominoida psykkinistä elämää musertaen representaatioiden

muodostaman ketjun. Toisin sanoen, affekti representaatiota enemmän viittaa sellaisiin ominaisuuksiin, jotka pahimmassa tapauksessa kykenevät tuhoamaan koko psyyken. Green kritisoi Lacania ennen kaikkea siitä, että tämä asettaa representaation affektin edelle, vaikka affekti on se joka kykenee hajottamaan psyykkisen systeemin: sillä on hallitsevampi asema suhteessa representaatioon.

Greenin (2005, 132) mukaan Freudin affektia koskeva määritelmä jakaa ilmiön kolmeen osaan: (1) purkautuminen on fysiologinen ilmiö; (2) havainto purkautumisesta on käänös ruumiillisesta liikkeestä psyykkisellä tasolla ilmeneväksi, (3) lopulta tämä havainto liikutetuksi tulemisesta yhdistyy tietyyntyyppiseen kokemukseen. Psykoanalyttisen affektin mallia koskevassa artikkelissaan Äärelä (2009) kuvaa tämän *affektaatioprosessin* ruumiillisesta lähtökohdastaan aina tiedostuvaksi tunteeksi asti. Hänen mukaan affekti itsessään sijaitsee ruumiillisella tasolla, ja se toimii ainoastaan mielihyvä-mielipaha –dikotomiassa. Affekti laukaisee emotion, jolla on autonomisen hermoston alaisuudessa toimivana prosessina neuraalinen perusta. Varsinainen tunne on tietoinen havainto emotionista, joka tulkitaan yksilöllisten muisti- ja mielikuvien pohjalta. Tällä tasolla tunne voidaan sanoittaa ja antaa sille sisältö. Greenille (2005, 202-12) on kuitenkin merkityksellistä korostaa, ettei koettu tunne ja sen sanoittaminen voi koskaan täysin kohdata. Tehden selvän eron Lacanin hän ajatuksiin hän korostaa, että tunteen ja sitä kuvaavan puheen välille jää metapsykologisista syistä välttämättä kuilu.

Siinä missä Freudille psyykkisen apparaatin keskeisin tehtävä oli laskea epämukavaa tensiota objektin avulla, Greenin (1986, 75) mielestä psyykkisen apparaatin tärkein tehtävä on luoda representaatio: objektista on oltava ajatuksellinen kuva, jotta sen avulla viettienergia voitaisiin sitoa erilaisiin ajatus- ja tunnemielikuviin sekä niitä koskeviin merkitysrakenteisiin. Representaatiota koskien Green (2005, 127) kuvaa kolmivaiheisen jaon vietin edustajalle: (1) fyysinen edustaja lähimpänä ruumista, (2) ideationaalinen edustaja, eli representaatio muistijälkenä objektista ulkoisessa todellisuudessa, psyyken ulkopuolella ja lopulta (3) sana-presentaatio, joka konkreettisesti ja abstraktilla tasolla yhdistää subjektin, objektin ja referentin. Keskeistä representaatiossa on se, ettei se ole asia itse: se viittaa siihen, mitä se representoi.

Parsonsin (1999, 64) mukaan representoitava (kohde) sijaitsee ulkoisessa objektiivisessa todellisuudessa, kun taas representaatio (mielikuvavastaavuus) sijaitsee subjektin psyykkisessä todellisuudessa. Psyykkistä apparaattia ajatellen representaatio ottaa objektiivisen todellisuuden paikan - subjektin näkökulmasta representaatio on yhtä kuin objektiivinen todellisuus. Vietin johdannaisten kannalta negaation toimivuus ilmenee vitaaliksi elementiksi psyykkisen todellisuuden rakentumisessa, koska psyykkinen todellisuus on representaatioiden rakentamaa ja representaatio taas riippuvainen negaation toiminnasta.

4. Kuollut äiti –ilmiö

Winnicott on äidin depression vaikutusten systemaattisena tutkijana ollut merkittävä inspiraation lähde Greenin Kuollut Äiti –kirjoitukselle, vaikka heidän teoreettisessa ajattelussaan onkin suuria eroja. Winnicottin (1971) mukaan äiti heijastaa omilla kasvoillaan ja muulla kehonkielellään lapsen tunnetilaa, jonka lapsi sitten lukee omaksi tunnetilakseen: siten lapsi löytää itsensä äidin kasvoista. Tätä ilmiötä psykoanalyttinen teoria nimittää peilausfunktioksi. Peilausfunktiota tarkentaen MacDougallin (1982) ja Lindellin (1999) mukaan lapsella on tarve tulla tunnistetuksi toisen silmissä, koska halusta tulee inhimillinen vain, jos se kohdistuu toisen haluun – eli jos tahtoo olla toisen haluama, rakastama ja tunnistama. Saavuttaakseen subjektiivisuuden lapsen täytyy haluta tulla toisen haluamaksi ja näin lapsi voi tulla subjektiksi toisen kautta. Ympäristön responsiivisuus ymmärretään psyykkisessä todellisuudessa rakkauden osoitukseksi. Äiti toimii lapsen psyykkisenä kehyksenä, jota vasten kokemukset piirtyvät. Kehyksen antama vaste taas välittää lapselle tämän olevan elossa ja oikeuttaa subjektin halun.

Greenin (2005, 118) mukaan psyykkisen elämän perusfunktio on vietin muuntuminen objektiin. Ajatustaan hän havainnollistaa esittämällä kattavan listan objektin funktioista subjektille (ks. myös Kotkavirta, 2010a). Greenin mukaan objekti on ensinnäkin viettienergeettisten varausten kohde. Toiseksi, objekti on tausta jota vasten tyydytyksen kokemukset nousevat ja asettuvat kehyksiinsä (kehysrakenne –funktio). Kolmanneksi, objektin funktiona on oikeuttaa subjektin halu – siis hyväksyä subjekti – koska lapsi voi tulla subjektiksi vain toisen kautta. Neljänneksi, objekti toimii subjektin ahdistuksen lievittäjänä (Bionin sisällyttävä-sisällytetty –funktio). Viidenneksi, objekti toimii kehyksenä luodessa eriytymisen kannalta tärkeää lapsen ja äidin välistä illuusiota, joka mahdollistaa lapsen kaikkivoipuuskuvitelmiensa asteittaisen laantumisen ja siirtymisen puhtaasti objektiivisesta subjektiiviseen (ks. myös Green, 1999b). Kuudenneksi, objekti on kohde jota vasten separaation ja yhdistymisen funktiot toteutuvat: tämä toimii uusien merkitysten ja uusien objektisuhteiden synnyttäjänä. Seitsemänneksi, objekti on lähtökohta reflektion tarpeelle, millä Green mielestäni viittaa tarpeeseen pysytellä realiteettiperiaatteen piiriissä.

Vahva varhainen äitikokemus on perusta vahvalle ja kestäväälle itse-representaatiolle. Edellä mainittuja objektin toimittamia funktioita vasten on ymmärrettävissä, miksi kuollut äiti –ilmiö vaikuttaa psyykkisen elämän tärkeimpiin systeemeihin. Greenin (1986, 159-161) mukaan äitiyden funktioiden pettäminen jättää syvälle mielen struktuureihin narsistisen haavan, jonka myötä subjektin alistuminen toisen halulle - esimerkiksi läheisten ihmissuhteiden tai transferenssisuhteen muodossa – muodostaa dynaamisen, topografisen ja ekonomisen näkökulman kautta huomattavaksi vaaratilanteeksi minuudelle. Kun narsistiset kateksit ovat uhattuna, tyhjä nousee näyttömölle. Se edustaa Greenille (1986, 78) trauman kantamuotoa, perimmäistä itsemenetyksen kauhua, josta Freud puhui totaalisenä avuttomuuden kokemuksena.

Kun äiti oman menetyksensä myötä masentuu ja vetäytyy psyykkisesti lapsen luota, Greenin (1986, 155) mukaan tapahtuman jälkeen lapsen psykodynamiikassa keskeiseksi muodostuu (1) egon yritys pysyä elossa; (2) egon yritys pitää äitiä elävänä ja (3) kilpailla äiti-lapsi –dyadin rikkovan kolmannen osapuolen kanssa - tässä isän kanssa. Näin piirtyy kokonaiskuva kuollut äiti –ilmiön dynamiikasta, jota seuraavaksi erittelen kuvaten (1) lapsen negatiivista identifikaatiota ja kolmiosuhteen sietämättömyyttä; (2) lapsen symbolisaatioprosessien patologista kehittymistä ja (3) negatiivista narsismia, joka edustaa psyyken pyrkimystä laskea kokonaisärsytystaso kohti nollaa, kohti olemattomuutta ja psyykkistä kuolemaa. Lopuksi kuvaan vielä kuolleen äidin näkymistä/näkymättömyyttä psykoanalyttisessä hoitoprosessissa.

4.1. Negatiivinen identifikaatio ja kolmiosuhteen sietämättömyys

Green tutkii äitiyden funktioiden pettämistä kuuluisassa kirjoituksessaan *The Dead Mother* (1986, 142-174), joka julkaistiin ranskaksi 1983. Viittaa tässä kappaleessa kyseiseen tekstiin, jos ei muuta ole mainittu.

Greenin mukaan lapsi kokee äidin emotionaalisen poissaolon ja itseensä vetäytymisen henkisenä katastrofina, josta seuraa viettivarausten purkaminen eli dekateksi (kateksin poisvetäminen). Kun objektivaraus äidilliseen kohteeseen yhtäkkiä alenee, lapsi tiedostamattomasti identifioituu kuolleen äidin kuvaan. Greenin (1999a, 62) mielestä

identifikaation käsite rinnastettaessa haluun voidaan sisällyttää negatiivisen merkityksiin. Tämän mukaisesti kuollut äiti -ilmiössä tapahtuu transformaatio positiivisesta identifikaatiosta negatiiviseen identifikaatioon, minkä seurauksena sisäistetyn äitiobjektin sijaan primaariobjektin paikalle jää tyhjä aukko. Massiivisen dekateksin myötä äitiin liittyvät representaatiot voivat kiinnittyä ainoastaan tuskaa tuottavaan tyhjiöön, eikä niillä siksi ole kykyä psyykkisesti sitoa mitään esitietoisia ajatussisältöjä. Kuolleen äidin kuvaan (imago) samastuminen viittaa tiedostamattomaan primaariin identifikaatioon ennen kaikkea affektiivisellä tasolla, siinä missä myöhemmin sekundaariset samastumiset liittyvät enemmän representaatiotasoon.

Äidillisen primaariobjektin varaan rakentunut objektisuhteiden rakennelma romahtaa ja kateksit voivat tarrautua ainoastaan tähän jälkeen jääneeseen psyykkiseen aukkoon. Tämä tyhjiö on seurausta brutaalista äidillisen kohteen dekatektoitumisesta, jota lapsi ei ymmärrä ja joka kääntää hänen psyykkisen maailmansa pääläelleen. Lapsi ei voi eriytyä äidistä, jota pitää kannatella ja ravita eläväksi. Kun lapsen yritykset herättää äiti eloon epäonnistuvat, häneen pesiytyy voimattomuuden ja kelvottomuuden tunne. Vaikka äitiyden funktioiden pettäminen jo itsessään vaikeuttaa eriytymisprosessin etenemistä, lapsi toisaalta myös itse kieltäytyy irtaantumasta primaariobjektista. Lapsi tarvitsee äitiä kaikesta huolimatta, sillä ilman tätä hän putoaisi yksinäisyyden kauhuun.

Lapsen kannalta kivuliainta tapahtuneessa on se, ettei lapsella ole kykyä löytää minkäänlaista ymmärrystä äidin emotionaaliseen vetäytymiseen. Tyypillisiä piirteitä infantiilissa depressiossa ovatkin merkityksellisyden ja mielekkyyden kadottaminen sekä kalvava tunne kyvyttömyydestä korjata vastetta antamaton objekti, herättää tämän kadonnut elämänhalu. Kun suhteen luominen ensimmäiseen objektiin epäonnistuu, läheiset ihmissuhteet myöhemmin osoittautuvat yhtä lailla vaikeiksi. Sisäistä konfliktia pyritään siirtämään ulkomaailmaan intellektualisaation ja muiden tiedollisten pyrkimysten keinoin, jotka ovat epäsuoremmin yhteydessä primaariobjektin menetykseen. Kognitiivisella kudoksella pyritään täyttämään emotionaalisen kudoksen aukkoisuutta, jonka myötä onnistumiset eivät kuitenkaan vie iloon, vaan tyhjyyden tunteisiin (ks. myös Siltala, 2005, 23).

Kuollut äiti –syndrooman primaridepressio eroaa syntymekanismeiltaan ja ilmiöltään perinteisestä psykoanalyttisesta masennuskäsityksestä, jonka Freud esitti vuonna 1917 artikkelissaan ”Surusta ja melankoliasta” (Freud, 2005). Freudin mukaan masentunut tiedostamattomasti identifioituu menetettyyn, ambivalentisti koettuun objektiin, ja kohdistaa suhteeseen aiemmin liittyneen vihamielisyyden itseensä. Siinä missä Freudille identifikaation kohde oli tiedossa (vaikka identifikaatioprosessi itsessään onkin tiedostamaton), Greenin kuvailemassa primaridepressiossa identifikaation kohde on subjektin psyykkisessä todellisuudessa tuntematon. Kuollut äiti on aina läsnä, mutta ei representoituna – siksi äitiä on vaikeaa paikantaa potilaan puheesta ja olemuksesta. Äiti paikantuu analyysitilanteen vuorovaikutukseen ja sen suojissa tapahtuviin transferenssisuhteeseen ainoastaan siinä määrin, kuin analyysitilanne onnistuu löytämään todisteen hänen hiljaisesta poissaolosta - kuitenkin ilman varsinaista mahdollisuutta löytää häntä tämän poissaolon keskeltä.

Massiivisen dekaateksin myötä torjunta hukuttaa muistijäljet äidin kosketuksesta ja kontaktista, maternaalisesta libinaalisesta latauksesta myös ajalta, kun suhde oli vielä elävä. Äidin yhtäkkiä tapahtuva psyykkinen vetäytyminen kutsuu esiin defensiivisten prosessien monimutkaisen kudelman, joka hautaa elävältä paitsi äidin, myös haudan joka muistuttaisi hänen joskus olleen olemassa. Äidillinen objekti katoaa jättämättä minkäänlaisia jälkiä. Jäljelle jää ainoastaan hengetön psyykkinen kipu, jolle on ominaista kyvyttömyys katekoitua minkään sellaisen objektin kanssa, johon liittyy affektin läsnäolo. Viha on yhtä mahdotonta kuin rakkaus: ei lupa tuntea mitään, edes masokistista nautintoa. Tyhjä näyttää kaapanneen subjektin surun vangiksi, samaan aikaan äidin menetyksestä koetaan syyllisyyttä. Greenin mukaan objekti tunnustetaan vihassa, mutta äidin totaalinen katoaminen ei mahdollista vihan tunteita.

Osana tervettä kehitystä lapsen on kyettävä olemaan eriytyneessä suhteessa kumpaankin vanhempansa, sietää äidin ja isän keskinäinen yhteys ja olla tämän suhteen tarkkailevana osapuolena (Britton, 2003). Kuollut äiti –ilmiössä tämä kehityskulku kuitenkin epäonnistuu ja kolmiosuhde koetaan kivuliaana: lapsen silmissä äiti on elävä vain isää varten. Kolmiosuhteen sietämättömyys manaa esiin Greenin koko kolmiosuhdeajattelulle erittäin merkityksellisen kantanäkyfantasian, jonka funktiona on yrittää hahmottaa traumaattista ja jäsentymätöntä kokemusta

joihinkin näyttämöllisiin muotoihin. Fantasian sisältönä on äidin ja isän välinen rakkautta ja intohimoa pursuava suhde, johon lapsella ei kehittymättömyytensä ja pienuutensa takia ole oikeutta osallistua ja josta hän on peruuttamattomasti suljettu ulos. Ikosen ja Rechartin (1994, 164-67) mukaan kantanäky sijoittuu subjektin narsismin ja oidipuskompleksin leikkauskohtaan ja on itsessään universaali, jokaisen ihmisen psyykkiseen kehitykseen kuuluva ilmiö. Kuollut äiti –ilmiössä kantanäky on kuitenkin erityisen keskeinen, sillä se yrittää tehdä ymmärrettäväksi äidin katoamista kilpailevan suhteen myötä.

Oidipuskompleksin onnistunut läpityöskentely vaatisi, että lapsi luopuu kilpailusta samaa sukupuolta olevan vanhemman kanssa ja sen sijaan omaksuisi tämän ihanteekseen (Laplanche & Pontalis, 1973). Kuollut äiti vaikuttaa oidipuskompleksiin kuitenkin siten, että lapsi kuvittelee jälkikäteen isän syylliseksi äidin psyykkiseen vetäytymiseen lapsen luota. Kantänäystä on tullut subjektin mielessä affektiivinen tila, jossa lapsi löytää tunteen omasta olemassaolostaan äidin halusta isään. Hänen fantasiaissaan äidin herätessä seksuaalisesti eläväksi isän kanssa seurauksena olisi äidin menettäminen isälle. Tämä nostaa lapsessa vihan tunteet isää kohtaan. Torstin (2001, 204) mukaan kuollut äiti -ilmiössä pojan isä-samastuksen ja tytön isä-rakkautta oidipaaliset merkitykset käyvät mahdottomiksi ja siten sekä tytön että pojan oidipaalikehitys vääristyy.

Tällä poissaololla, ulkopuolisuudella, on kaikkein keskeisin merkitys kantanäkykuvitelmien affektiivisissa latauksissa ja niihin luoduissa sisällöissä. Lopputulos on voimakas tyhjyyden tunne, toistaen ja vahvistaen kaikkein tuhoisimpia vaikutuksia konfliktin ytimessä. Varhaisen dekaateksin johdosta kuollut äiti – kokemuksen oidipaalinen ulkopuolisuus johtaa yleisimmin kolmiosisuhteen fantasiasisällön ja ennen kaikkea sen affektin täydelliseen tyhjenemiseen ja katoamiseen: kylmään ja passiiviseen ahdistukseen. Hankaloituneen oidipaalikolmion käsittelyn myötä normaalin objektisuhteiden seurannaisiin linkittyvän kastraatioahdistuksen paikan ottaa tunne impotentista raivosta ja halvauksesta, jotka ilmentävät avuttomuuden tunnetta oletettua vastustajaa (isää) kohtaan. Tämä avuttomuus ilmenee menetyksen ja pettymyksen tunteissa subjektin narsistisella tasolla. Projektiivisen identifikaation eli subjektin ympäristöönsä heijastamien sijoittavien samastusprosessien kautta kaikki kantanäkyyn liittyvä koetaan erityisen

kivuliaalla tavalla. Siten jokainen menetyksen ja pettymyksen kokemus tuntuu värähtelevän kaikuja muinaisesta tiedostamattomaan painuneesta menetyksestä.

4.2. Symbolisaatioprosessin kehitys negatiivisen taustaa vasten

Kuollut äiti –ilmiön kutoutumista osaksi lapsen patologista kehitystä on tarkasteltava myös hallusinatoristen aktiviteettien ja symbolisaatioprosessien häiriytymisenä. Hallusinatoriset aktiviteetit ovat Greenin ajattelun keskiössä, koska terve kyky luoda mielikuvia perustuu nimenomaan niihin (Green, 1986; 1999a; 2001; 2005).

Freudille (2010) positiivinen hallusinaatio edusti primaaria ajattelun muotoa, koska sen keinoin oli olosuhteista riippumatta mahdollista muodostaa unikuva tyydyttävän objektin läsnäolosta. Greenin (1999a, 161-3) mukaan Freud huomasi kuitenkin positiivisella hallusinaatiolla olevan myös vastavoimansa. Varhaisissa hypnoosia koskevissa tutkimuksissaan Freud totesi, ettei hypnotisoitu ei kyennyt näkemään muille ilmiselvästi läsnä olevia ihmisiä tai asioita, vaan objektit olivat tälle pelkkää ilmaa. Freud nimitti tätä ilmiötä negatiiviseksi hallusinaatioksi, jolle Green on antanut erityisen painoarvon omassa teoriassaan. Sen dynamiikan ymmärtäminen on välttämätöntä myös kuollut äiti –ilmiön hahmottamisen kannalta. Kuvaan sen asemaa ensin osana lapsen normaalia kehitystä, jonka myötä sen psyykkistä todellisuutta häiritsevät muodot ovat paremmin ymmärrettävissä.

Paikantaessaan negatiivisen hallusinaation asemaa osana normaalia kehitystä Green (2005, 161) lähtee siitä peruslähtökohdasta, että syntyy lapsi mihin kulttuuriin tahansa, äiti pitelee lastaan kehoaan vasten. Kun kontakti äidin kehoon katkeaa, lapsi pyrkii tavoittelemaan tätä muistijälkeä, äidin kannattelevia käsivarsia. Narsistisena suojautumiskeinona traumaattista ärsyketulvaa vastaan havainto menetystä äidistä korvautuu negatiivisella hallusinaatiolla, jota vasten separaatiokokemus pystytään sietämään. Siinä missä positiivisessa hallusinaatiossa nähdään olemattomia, negatiivisessa hallusinaatiossa psyyke kieltäytyy havaitsemasta sellaista, minkä voisi havaita: siinä hallusinoidaan itse poissaolo. Poissaolon muodostama tyhjä rakentuu lapselle eräänlaiseksi psyykkiseksi valkokankaaksi, johon representaatiot ja

objektirepresentaatiot rekisteröidään. Samalla tämä valkokangas auttaa sietämään primaariobjektin poissaoloa. Kaikkiaan kyse on siis reaalisen äidin paikan ottavasta äidin negatiivisesta hallusinaatiosta, joka toimii kehysrakenteena tärkeille psyykkisille prosesseille (framing structure function).

Realisoituva erillisyyden kokemus on kuitenkin ennen pitkää välttämätön lapsen psyykkiselle kasvulle, koska ilman sitä symbolisaatioprosessit eivät voi käynnistyä. Winnicottin (1971) *transitionaalitila*, joka kuvaa lapsen vähittäistä luopumista kaikkivoipaisuuden illuusiosta, lähenee Greenin (1999b) mukaan hänen ajatustaan negatiivisen työstä. Transitionaalitilassa kahden ruumiillisen (äidin ja lapsen) välissä sijaitsevaan psyykkiseen tilaan luodaan *transitionaaliobjekti*, joka on symbolina poissaolevan edustaja mutta samaan aikaan myös oma itsensä: lapselle nalle on paitsi nalle, myös äidin tyynnyttävästä sylistä muistuttava objekti. Psyykkisessä todellisuudessa sen funktiona on toimia äidin huolenpitoa edustavana symbolina, jolla on separaatioahdistusta tyynnyttävä vaikutus. Greenin (1999b) mukaan psyykkistä kehitysprosessia ajatellen transitionaaliobjekti määrittyy ennen kaikkea negatiivisesta käsin. Hänen mielestään tämä tapahtumakulku, jossa keskeistä on poissaolon sietäminen, kuvaa sisäisen objektikäsitelmän syntyä ja siirtymistä puhtaasti subjektiivisesta objektiiviseen.

Vaikka transitionaaliobjekti on psyykkistä kasvua ajatellen erittäin merkityksellinen, Greenin (1986, 80) mielestä sen olemassaolo sinänsä ei riitä turvaamaan tasapainoista kehitystä. Hänen mukaansa esimerkiksi rajapöytä kykenee kyllä luomaan transitionaaliobjektin mutta siltä puuttuvat transitionaaliobjektille ominaiset psyykkiset funktiot. Greenin (1999b) mielestä tärkeää on varsinainen objektinluomisen prosessi, jossa keskeistä on liike. ”*Transit*” on muutoksen tila, jonka liikkeen ja elävyyden saavuttamiseksi tarvitaan äidin elävyyttä ja osallistumista. Vastetta antavan kehysrakenteen ansiosta negatiivinen hallusinaatio voidaan tällöin korvata toivehallusinaatioilla ja fantasioilla. Kun äitiyden funktiot pettävät, lapsen luova tila kuoleutuu ja kehysrakenne jää kannattelemaan tyhjyyttä.

Greenin (1986, 83) mukaan realiteettiperiaatetta noudattaakseen psyykkisen apparaatin on kyettävä toteamaan, onko objekti saatavilla vai ei. Primaariprosessille, joka on positiivisen hallusinaation takia immuuni negatiiviselle, objekti on aina läsnä.

Transitionaaliobjektin kohdalla taas objekti sekä on saatavilla että ei ole saatavilla (positiivinen valinnasta kieltäytyminen). Greenin mukaan on kuitenkin vielä yksi vaihtoehto, joka on erityisen merkityksellinen rajatilapatologian ymmärtämisen kannalta. Green nimittää tätä negatiiviseksi valinnasta kieltäytymiseksi, mikä tarkoittaa subjektin jättäytymistä kyllä-ei –dikotomian ulkopuolelle. Patologisen negatiivisen hallusinaation takia objektin ajatuksellinen kuva katoaa subjektin psyykkisestä todellisuudesta, eikä sitä voida tunnistaa läsnä olevaksi tai poissaolevaksi. Objekti ei voi saada kateksia, arvoa halun kohteena, koska subjektille *sitä ei ole*.

Negatiivinen hallusinaatio on siis aktiivista havainnon pyyhkiytymistä, joka luo tyhjiä aukkoja psyykkiseen todellisuuteen. Lindellin (1996, 15) mukaan positiivinen hallusinaatio toimii primaarina ajattelun muotona, kun taas negatiivinen hallusinaatio tasapainottaa ärsyketulvaa aiheuttamalla affekti- ja mielikuvaosion katoamista. Koska tämä funktio luo aukkoja representaatioiden välille, liian voimakkaan roolin saadessaan se ymmärrettävästi luo sekaannusta yksilön laaja-alaisempaan realiteettitajuun. Siksi adekvaatti ajattelu edellyttää optimaalista vaihtelua positiivisen ja negatiivisen hallusinaation välillä: ihminen oppii ensin liittämään yhteen positiivisen ja valikoimaan negatiivisen hallusinaation avulla. Greenin (1999a) mielestä tämän funktion toimimisessa negatiivisen onnistuneella käytöllä on vitaalein rooli. Arkaaisessa ajattelussa ajatushäiriöiden taustalla on hitaus tai tasapainottomuus näiden arkaisten toimintojen synteessissä. Kuten rajatilasyndrooman hoitoprosessia koskevassa osiossa Greeniä (1986, 79-80) seuraten esitän, rajatilasyndroomassa ongelma ei ole fiksoitunut toive – kuten neuroosissa – vaan ajatuksenmuodostus itsessään.

Greenin (2001, 85) mukaan lapsen ennakoiva kuva äidistä ja toisaalta masentuneen äidin hidas reagointi lapsensa tunnetarpeisiin ohittavat jatkuvasti toisensa. Ajoitusten kohtaamattomuuden seurauksena lapsen ei onnistu integroida ulkoista ja sisäistä kokemusta ja terve kyky luoda hallusinaation kautta mielikuvia vaikeutuu. Kun negatiivinen hallusinaatio vie haluun pohjautuvien, kehityksellisesti tärkeiden toivefantasioiden paikan, negatiivinen hallusinaatio saa tuhoavan luonteensa. Greenin (1986, 8) mukaan negatiivinen hallusinaatio on vastavoima merkitysyhteyksien ekspansiiviselle leviämislle, sillä se edustaa psyykkisen apparaatin pyrkimystä laskea

psykykinen kiihtymystila nollaan ja vajota mentaaliseen olemattomuuteen. Tämä on perustelu absoluuttisen primaarinarsismin olemassaololle. Greenin (1987, 167) mukaan egon tendenssi purkaa yhtenäisyytensä ilmenee kliinisesti tyhjyyden tunteena.

4.3. Negatiivinen narsismi – objektimuodostuksen sammuminen

Greenin (2001) psykoanalyttisen teoriamuodostuksen keskiössä on primaarinarsismi, joka luo yhteyksiä objekteihin. Objekteihin luotu viettivaraus ilmentää narsismin intensiteettiä ja suuntaa. Green esittää positiivisen, tienä eheyteen ja yhteyteen toimivan primaarinarsismin kääntöpuoleksi negatiivista narsismia, jossa psykyke tavoittelee omaa tuhoaan muiden pelastusyritysten epäonnistuttua. Kyse on paluusta olemattomuuteen ja elottomaan, *ei-mihinkään*: subjekti luopuu kaikesta halustaan, jonka seurauksena elämästä tulee yhtä kuin olla kuollut. Tämä on Greenin tulkinta Freudin kirjoituksesta *Mielihyväperiaatteen tuolla puolen* (Freud, 1993) ja samalla hänen näkemyksenä Freudin kiistelystä kuolemanvietin käsitteestä (ks. myös Kotkavirta, 2005). Greenin (1999a, 83) mukaan libinaalisten ja tuhoavien viettien rinnastuessa positiiviseen ja negatiiviseen narsismiin elämän- ja kuolemanvietit muodostavat erottamattoman käsitteellisen parin. Elämänviettiä ei voi koskaan tarkastella ilman kuolemanvietin dynamiikkaa ja toisin päin.

Greenin (1999a, 81-6) mukaan psykykisen elämän perusfunktio on vietin muuntuminen objektiin: objekti paljastaa vietin. Hänen mielestään objektisuhteita ei voi tarkastella pelkkinä sisäisten ja ulkoisten objektien muutoksina, vaan niitä on tutkittava psykyken kykynä synnyttää psykykkisiä varauksia, kykynä transformoida vieteistä objekteja. Tätä elämänvietille ominaista tehtävää Green kutsuu tätä objektimuodostusfunktioksi (objectalising function). Vastaavasti salpaavat viettivoimat (kuolemanvietit) eivät Greenin mielestä rajoitu pelkkään tuhoavuuteen, vaan operoivat ennen kaikkea vastustamalla objektimuodostusta itseään, vaikka myös purkavatkin jo tapahtuneita objektimuodostuksia (disobjectalising function). Kuolemanvietille tyypillinen tuhoavuuden manifestaatio on varauksen alentaminen kohti nollatasoa, suunta kohti sitomattomuustilaa, joka kohdistuu myös egoa itseään

kohtaan. Dekateksin seurauksena tapahtuva deobjektalisointi aiheuttaa objektin ajatuksellisen kuvan katoamiseen subjektin psyykkisestä todellisuudessa, mistä syystä se ei voi saada arvoa halun kohteena.

Greenin (1999a, 86) mukaan objektimuodostuksen vitaalius on riippuvainen kyvystä surutyöskentelyyn. Kuollut äiti –ilmiö, jossa surutyöskentelyä ei surun kohteen representoitumattomuuden takia kyetä tekemään, ilmentää objektimuodostuksen sammumista voimakkaimmillaan. Kun tuhoava vietti purkaa yhteyden objektiin, subjekti alkaa hylkiä objektia, vaikka se olisi kuinka korvaamaton psyykkiselle apparaatille. Toimintakaava on rakentunut lapsuusvaiheessa subjektin mielenrakenteisiin ja nousee analysoitavaksi rakkauteen kykenemättömän aikuisen analyysissä. Greenille kyseessä on kantanäyn kautta ilmenevän kolmiosuhteen sietämättömyys ja lamauttava pelko siitä, että jakamisen mahdottomuus johtaa kaiken jo koetun tyydytyksen ja hyvän täydelliseen katoamiseen. Läheneminen kohti nollatasoa kaventaa elämää: haluamisesta ja kiintymisestä on luovuttava ja jopa olemassaolo koetaan kielletyksi.

Negatiivisen työn patologinen muoto kiteytyy negatiivisen negatiiviseen. Sen sijaan että poissaoleva voisi olla potentiaalisesti läsnä, tilalle on tullut puhdas tyhjä. Tämä merkitsee psyykkisen todellisuuden tyhjenemistä ja sen täyttymistä olemattomuudella, mentaalilla anoreksialla. Green (1999a, 84) näkee tämän kehityskulun ilmenevän negatiivisessa terapeutisessa reaktiossa. Hänen mielestään sitä vasten on myös ymmärrettävissä, miksi Freud päätyi kiisteltyyn käsitykseensä kuolemanvietin olemassaolosta ja liitti masokismin kaikkien patologioiden taustaelementiksi. Tällä hän viittasi niihin toistuviin kliinisiin havaintoihin, joiden mukaan potilaan halu säilyttää oireensa ilmeni paranemishalua suuremmiksi. Greenin mielestä kuolemanvietti ja sen asema Freudin toisessa viettiteoriassa mahdollistaa erinomaisen tarkastelukulman tutkia psyykeä sabotoivaa toistamispakkoa sekä intrapsyykkisiä konflikteja subjektin mielessä. Hän kuitenkin toteaa, että kuolemanvietissä on kyse käsitteestä, eikä sitä tarvitse etsiä kliinisin todistein.

Greenin (1999a, 86) mukaan negatiivisen narsismin kehityskulut näyttelevät masennuksen lisäksi osaa myös muissa patologioissa. Esimerkkeinä hän mainitsee infantiilin autismin, eräät kroonisen psykoosin muodot sekä vakavat vauvaiän

psykosomaattiset patologiat. Tällaisiin kehitystarinoihin näyttää huomattavan usein liittyvän myös syömishäiriöitä sekä riippuvuus- ja itsemurhakäyttäytymistä. Greenin mielestä aikaisemmat teorit ovat varsin huonosti onnistuneet kuvaamaan näiden ilmiöiden psykodynaamiikkaa. Hänen mielestään niiden taustalla ovat kuitenkin nimenomaan dekaatektiset tilat, tyhjiys ja kyvyttömyys psyykkiseen sitomiseen. Näiden patologioiden lähestyminen narsismin dynamiikan kautta antaa kliinistä evidenssiä negatiivisen narsismin taipumuksesta purkaa objektivarauksia ja kuolemanvietin funktiosta sammuttaa objektinmuodostusta itseään.

4.4. Kuollut äiti psykoanalyttisessä hoitoprosessissa

Greenin ajatus kaiken psyykkisen tapahtumisen jäsentymisestä kolmiosuhteen kautta on erityisen merkityksellinen transferenssin kohdalla: se itsessään elävöittää varhaisen oidipaalisen ratkaisun. Greenin (1986, 161-64) mukaan varhaisen menetyskokemuksen myötä kuollut äiti -ilmiön näkyvin ilmentymä on nimenomaisesti transferenssissa manifestoituva primaaridepressio. Depressiossa on kyse äidillisen objektin puuttumisesta, joka kuitenkin ylläpitää surua. Tämän elintärkeän objektin paikalle on muodostunut kylmä, kova ja ei-kosketettava ydin, johon ei saada yhteyttä. Greenin (2002, 133) mielestä lapsen kyvyttömyys käsitellä traumaansa on tehnyt siitä narsistisen objektin ja analysoitava elää liitettynä aavemaiseen sisäiseen objektiinsa. Narsistisen haavan ympärille kehittyvän dynamiikan kautta subjektin alistuminen normaaliin objektina oloon toisen halulle muodostuu niin topografisen, dynaamisen kuin ekonomisenkin tarkasteluperspektiivin mukaan vaaratilanteeksi. Greenin (1986, 147) mukaan potilas kiinnittyy silloin transferenssin sijasta itse terapiaprosessiin, jonka myötä analyysikehyksessä tarve ottaa halun paikan.

Eriytymisprosessin epäonnistumisen seurauksena potilas siis edelleen elää liitettynä äitiobjektiin. Tämän myötä esitietoisia mielikuvasisältöjä on vaikea psyykkisestä sitoa mihinkään, mikä Freudin (1993, 79-86) ajatuksia seuraten kutsuu esiin toistamispakon. Greenin (2002, 131-3) mukaan toistamispakon tarkoitus on tuhota sisäinen primaarinen äitiobjekti, johon subjekti on sulautuneena tavalla, joka ei salli

kummankaan osapuolen olevan erillisenä olemassa. Toistamispakko tiedostamattomasti toistaa sitä subjektin kokemaa tapaa, jolla koki äidin aikanaan kohdelleen häntä. Tämä ilmenee psykoanalyttisessä vuorovaikutuksessa potilaan pyrkimyksenä transferenssisuhteen kuolettamiseen. Greenin mielestä rajatilasyndroomasta kärsivän potilaan ristiriitainen suhde itseen ilmentää sitä ymmärtämättömyyttä ja välinpitämättömyyttä, jolla on aikanaan kokenut itse tulleensa kohdelluksi. Toistamispakossa toteutuu siten trauman enemmän tai vähemmän kuolettava toistuminen.

Greenin (1986, 74-82) mielestä rajatilapotilas yhdistää fantasiaobjektin ja reaaliobjektin samanarvoisiksi. Negaation puutteellisen toiminnan takia representaation ja havainnon ero ei saa riittävää voimaa subjektin psyykkisessä todellisuudessa, mikä jo sinänsä edustaa psykoottiselle mielelle tyypillistä dynamiikkaa. Freudin mukaan (ks. Laakso, 1996, 126-7) neuroosin ja psykoosin ero on siinä, että neurootikolla on kyky työstää psyykkistä kipua, koska tämä pystyy käyttämään mielikuvia symbolisesti. Niiden avulla epämiellyttävää todellisuutta on mahdollista korjata ilman, että realiteettiperiaate menettää asemansa. Neuroosissa todellisuuden korjaus tapahtuu fantasian avulla ja rajoittamalla vietti-impulsseja torjunnan ja tukahduttamisen keinoin. Psykoottinen taas on neurootikka enemmän konkreettisen varassa ja kykenee kuvittelemaan mielessään vain konkreettisen ennalleen palautumisen. Psykoosissa yritetään luoda sellainen uusi todellisuus, josta puuttuu traumaattisen realiteetin haavoittavat elementit. Psykoosin pohjalla on minän kehityksellisiä häiriöitä, egon heikkoutta, kun taas neurootikon ego on vahvempi.

Green (1986; 1999; 2001; 2005) määrittelee rajatilasyndrooman tyhjäksi psykoosiksi, jossa potilaan pyrkimys on tyhjiys: itsen ja samalla kaiken merkityksellisen nollaus. Greenin (1986, 161-4) mukaan kuollut äiti -potilaan sisäinen kuolleisuus manifestoituu transferenssin ja vastatransferenssin suojissa tapahtuvan vaihdon myötä, jonka elävyyden puute heijastaa keskeisiä aspektoja potilaan patologistesti rakentuneesta sisäisestä objektimaailmasta. Vastatransferenssissaan terapeutti kokee olevansa potilaansa ruokkima ja kannattelema - aivan kuten potilaan ja hänen äitinsä suhteessa kehityksen varhaisvaiheissa – mutta ennen kaikkea vastatransferenssin nostattamat psyykkiset sisällöt saavat analyytikossa aikaan voimakkaan tunteen ulkopuolisuudesta. Tämän välttääkseen analyytikko joutuu eläytymään vielä

voimakkaammin potilaansa sisäiseen yksinäisyyteen. Siinä hän tavoittaa sietämätöntä kauhua, joka johtaa haluun etäännyä potilaasta. Greenin (2002, 131-4) mielestä analyytikon on kuitenkin annettava käyttää itseään tuhottavaksi ainakin siinä määrin tarpeeksi, että tuhoamisen toistaminen konfrontoitavissa ja edes jotain voidaan ottaa yhteisen työstämisen kohteeksi. Tätä kautta myös potilaan aito kiinnostus oman sisäisen maailman tutkimiseen voi herätä.

Greenin (1986, 40-1) mukaan tyhjässä psykoosissa subjekti joutuu samaan aikaan torjumaan vainoavaa objektia ja toisaalta kärsii menetettävän objektin aiheuttamasta masennuksesta. Edellä kuvatut ristipaineet vaikuttavat ennen kaikkea ajatteluun, koska tällaisissa mielenmaisemissa negation ei ole mahdollista toimia ja asioiden epäidenttisyttä ei kyetä psyykkisessä todellisuudessa tunnistamaan. Tätä havainnollistaen Lindell (1996, 24) kirjoittaa: *”Ajatuksista tulee pelottavia, kun ne ovat tapahtumia, eivätkä ajatuksia tapahtumista. Se, että jotain tapahtui eri paikassa, eri henkilöille, ja ennen kaikkea, että se tapahtui jo ja kuuluu menneisyyteen eikä tulevaan, ei anna sitä rauhoittavaa etäisyyttä, minkä negatio tavallisesti tuottaa”*. Minuuden rajan epävarmuuden takia läsnä oleva objekti näyttää tunkeilevalta valtaajalta, johon subjektin minuus uhkaa hukkaa. Poissaoleva objekti taas herättää separaatioahdistuksen ja vajoamisen olemattomuuteen, koska ilman objektia subjekti ei ole mitään. Tätä vasten rajatilasyndroomasta kärsivän potilaan kyvyttömyys käsitellä yksinolokokemus ja toisaalta taipumus yllyttää toista itsensä hylkäämiseen tulevat mielestäni erittäin ymmärrettäviksi psyykkisiksi reaktioiksi.

Koska potilaan sisäinen representaatio äidistä on korvautunut tyhjällä, äidin paikalla olevaan analyytikkoon on vaikea liittää mielikuvia tai tunnesisältöjä. Greenin (1986, 55, 165-6, 292) mukaan tunnesuhteen luominen analyytikkoon uhkaa muodostua sietämättömän tuskalliseksi, koska sen myötä traumaattiset muistijäljet äidistä ja niiden osittainen samankaltaisuus ulkoisen todellisuuden kanssa (analyytikko transferentiaalisena objektina) uhkaavat kohdata. Tämä kutsuu negatiivisen hallusinaation esiin. Vaikka hoitoprosessi näyttäisi kulkevan eteenpäin, potilaan voinnin helpottumisen sijaan tuloksena voi olla potilaan totaalinen luhistuminen. Negatiivisen hallusinaation nostattamaa tyhjyyden kauhua vasten on ymmärrettävissä pahankin objektin ja negatiivisen terapeutin reaktion myönteinen psyykinen arvo:

potilas täyttää tyhjiyttään millä psyykkisillä sisällöillä tahansa. Positiivisella ”harhamaailmalla” täytetään negatiivisen hallusinaation nostattamaa tyhjiä.

Näkemyksiään psykoanalyysin kliinisestä käytännöstä Green tuo esiin kuuluisassa artikkelissaan *The Analyst, symbolization and absence in the analytic setting* (1986, 30-59). Greenin mielestä peilaamista tärkeämpää on huolehtia siitä, että potilas pystyy vähitellen havaitsemaan analyytikon siinä, mitä hän on ja mitä ei ole, sekä tunnistamaan näiden välisen eron. Sama koskee analyytikkoa suhteessa potilaaseen. Negaation avulla torjuttu ja tunnistettu sekä tietoinen ja tiedostamaton voivat olla samaan aikaan samassa psyykkisessä todellisuudessa läsnä. Tämän onnistuessa ego kykenee liikuttelemaan yhteyksiään joustavasti primaari- ja sekundaariprosessien välillä. Tämä kaksinaisuus on tila, jossa jotakin uutta syntyy kahden suhteesta. Symbolinen luominen vaatii kahden erillisen osapuolen yhtymisen, jota Green kuvaa *tertiääriprosessina*. Se on perusta symboliselle toiminnalle ja terveelle metaforiselle kyvyille. Tertiääriprosessin mahdollistaman uuden merkityskehiksen, *analyyttisen kolmannen objektin*, luomisen kautta mahdollistuu objektisuhteen syntyminen ja kehittyminen.

Greeniä (1986, 161-9, 30-59) seuraten nähdäkseni kuollut äiti –potilaan kohdalla analyysitekniikan keskeinen elementti on analyytikon kyky käyttää vastatransferenssin synnyttämiä tulkintoja potilaan esiintuomasta ja toisaalta defensiivisesti piilottamasta kuolleesta sisäisestä maailmastaan. Vastatransferenssikokemusta käytetään hyväksi prosessissa, jossa analyyttinen tulkinta (analyyttinen kolmas) luodaan. Analyytikon tehtävä on yrittää luoda analyyttinen merkitys sille kuolleisuudelle, mikä voimakkaasti muovaa analyyttistä kohtaamista mutta joka on ulossuljettu siitä. Greenin mielestä analyytikon tulee voida antaa potilaalle tuntuma liikkuvaan psyykkiseen tilaan, jota analyytikko välittää omalla analyyttisellä toiminnallaan. Elävyydellään ja läsnäolollaan analyytikko yrittää luoda sellaista ilmapiiriä, jossa symbolisaatiotapahtuman käynnistyminen mahdollistuu. Tämä edellyttää analyytikolta aktiivista läsnäolevaa psyykkistä työstämistä keskellä sitä ristipainetta, joka potilaasta välittyy hänen olemuksessaan ja puheissaan (ks. myös Torsti-Hagman, 2006).

Analyytikon ja potilaan väliin luodun analyyttisen kolmannen läpi potilas kykenee vähitellen löytämään tuntumaa unelmointiin, ajatuksiin, tunteisiin ja tuntemuksiin, ja sitä kautta luomaan verbaalisesti symboloitavissa olevia merkityksiä osana analyyttistä prosessia. Symboli syntyy tällaisessa mieltämisen hetkessä. Tämä on analyysin tuotos, kolmas objekti, joka on metaforisena läsnä analysoitavan ja analyytikon välillä: se on siinä hetkessä läsnä, jolloin tajuaminen tapahtuu. Onnistuessaan analyytikko luo sellaisen puuttuvan merkityksen, jonka potilas pystyy ottamaan vastaan. Analyytikon mahdollisuus tajuamiseen herättää toivon molemmissa osapuolissa, jonka seurauksena aukenee uusia väyliä kohti potilaan sisäisen elävyyden saavuttamista. Kun potilas kykenee luomaan elävän, luottamukseen perustuvan tunnesuhteen analyytikkoon, hän kykenee sen asteittain luomaan myös muihin hänelle merkityksellisiin ihmisiin. Vähitellen potilas alkaa arvostamaan myös itseään.

5. Diskussio

Aineistoni pohjalta olen esittänyt äidin emotionaalisen poissaolon toimivan lapsen eriytymisprosessin huomattavana häiriytymistekijänä. Sitä, minkä spesifimpien psyykkisten toimintojen häiriintymistä emotionaalinen poissaolo vaikeuttaa, olen jäsentänyt kuollut äiti –ilmiön kautta tarkastelemalla sitä Greenin laajempaa ajattelua vasten. Greenin tuotantoon perehtymisen tuloksena olen nähnyt keskeiseksi korostaa tiedostamattoman (negatiivisen) identifikaatioprosessin lisäksi negatiivisen hallusinaation ja negatiivisen narsismin prosesseja. Mielestäni tämä kolminaisuus tarjoaa monipuolisen teoreettisen tarkasteluperspektiivin tutkia rajatilasyndroomasta kärsivän potilaan psykodynamiikan erityispiirteitä. Kun niitä tutkitaan suhteessa mielen erityislaatuista ajallisuutta vasten, voidaan esittää, että ihmissuhteet ja terapeutiseen allianssiin kiinnittyminen herättävät rajatilapotilaassa uhkan varhaisen, traumaattisena koetun vuorovaikutuksen toistumisesta. Tästä näkökulmasta rajatilasyndroomalle tyypillinen taipumus itsensä hylkäämisen yllyttämiseen sekä negatiiviseen terapeutiseen reaktioon voisivat saada syvemmän ymmärryksen.

Kokemuksellisen subjektin näkökulmasta traumatapahtumalle näyttäisi olevan ominaista, että se kieltäytyy ajan vaikutuksesta, koska sitä ei aikanaan ole kyetty sitomaan osaksi muita merkitysrakenteita. Samaan tapaan kuin ihmiset pysyvät valokuvissa vuodesta toiseen muuttumattomina, traumatapahtuman aika on pysähtynyttä aikaa, koska psyyke on fiksoitunut psyyken suojakerroksen murtaneeseen tapahtumaan. Toistamispakon avulla tätä tapahtumaa yritetään jälkikäteisesti saada hallintaan, antaa sille jotain psyykkistä muotoa. Aineistoni pohjalta ymmärrän varhaisen trauman uhkaavan aktivoitua uudelleen silloin, kun menneisyyden muistijälki traumakokemuksesta ja toisaalta nykyisyyteen ilmestyvä traumasta muistuttava asia uhkaavat subjektin mielessä kohdata: subjektin psyykkiseen todellisuuteen ei jäseny, että traumatapahtuma on kuulunut menneisyyteen. Sen sijaan ihminen kuvittelee edelleen olevansa siinä tilanteessa, jossa itsen menetyksen kauhu oli valloillaan. Mennyt ja nykyisyys, sekä toisaalta ulkoinen ja sisäinen maailma, ovat silloin sellaisessa dynamisessa vuorovaikutuksessa, jota ei pelkkänä kausaalisuhteena voi jäsentää.

Käsittäkseni negatiivisen hallusinaation synnyttämän tyhjä edustaa Greenille trauman kantamuotoa. Sen ilmaantuminen terapeutiseen vuorovaikutukseen näyttäisi olevan kuollut äiti –potilailla alati läsnä. Tämän mukaisesti hoitoprosessin tavoitteena olisi vaihtaa *tyhjä* kyvyksi *mieltää poissaolo*: silloin poissaoleva tarkoittaisi *olla potentiaalisesti läsnä*. Ymmärrän tässä muutoksessa keskeiseksi Greenin ajatuksen analyttisestä kolmannesta, joka syntyy potilaan transferenssin ja analyttikon vastatransferenssin muodostamaan psyykkiseen tilaan. Kuten Perelberg (2010) osuvasti sanoo, analyttisen kolmannen on omattava tämän avaruudellisen ulottuvuuden lisäksi ennen kaikkea ajallinen ulottuvuus, jotta sen hoidollinen vaikuttavuus olisi mahdollinen. Tällä Perelberg viittaa juuri psyykkisen tapahtumisen retroaktiiviseen luonteeseen. Objektisuhdeteorian piirissä, jossa ajan retroaktiivisuutta ei kyetä huomioimaan, Thomas Ogden (1994) on pyrkinyt soveltamaan Greenin ajatusta analyttisestä kolmannesta. Dynaamisen jälkikäteisyyden ajatusta vasten voi kuitenkin kysyä, kuinka hyvin analyttinen kolmas voi toimia klassisen viettiteorian ulkopuolella?

Greenille keskeinen negatiivisen hallusinaation käsite on tutkimusprosessin myötä osoittautunut erittäin merkitykselliseksi ja mielenkiintoiseksi ilmiöksi, jota nähdäkseni kannattaisi tutkia lisää. Hallusinatoriset unikuvathan ovat symbolisaatiokehityksen perusta, mutta mielestäni hallusinatorisiin aktiviteetteihin ja niiden dynamiikkaan sinänsä on psykoanalyttisessä tutkimuskirjallisuudessa kiinnitetty liian vähän huomiota. Lehtosen (2011, 142-3) mukaan sensoristen saapuvien viestien ja toisaalta motoristen, käyttäytymistä ohjaavien lähtevien käskyjen väliin jäävää aluetta säädellään unikuviin pohjaavien mielikuvien avulla. Tähän perustuu vain ihmisille tyypillinen kyky käsitellä poissaolevaa, liikkua todellisen ja kuvitellun välillä, luoda merkitysyhteyksiä sekä suunnitella ja ennakoida oman käyttäytymisen vaikutuksia. Ongelmat näinkin keskeisissä psyykkisissä toiminnoissa ymmärrettävästikin luovat sisäistä kaaosta ja aiheuttavat sosiaalisen todellisuuden vääristymiä. Ulkoisen ja sisäisen kokemuksen integroimisen epäonnistuminen vastaa mielestäni ilmiönä samaa, mitä psykologiatiede nimittää dissosiaatioksi. Siten voidaan perustellusti kysyä, edustaako patologinen negatiivinen hallusinaatio dissosiaatioilmiön ensimmäistä muotoa?

Greenille erittäin merkityksellistä Freudin metapsykologiaa on vuosikymmenien aikana kritisoitu runsaasti. Reenkola (1996) kirjoittaa metapsykologian käyttökelpoisuutta puolustavassa artikkelissaan, kuinka metapsykologiakriitikot ovat luonnehtineet sen kuvaamaa mielen apparaattia jonkinlaiseksi kuolleeksi koneistoksi, joka tarvitsee koneenkäyttäjensä itsensä ulkopuolelta. Greeniin perehtymisen jälkeen edellä mainittu luonnehdinta ei juuri kauempana voisi olla, sillä hänen käsittelyssään metapsykologia näyttää liikkuvana ja dynaamista kuvaa luovana esityksenä subjektin energeettisestä luonteesta. Mielestäni metapsykologian suurena ansiona on kyky kuvata psyykkiset prosessit nimenomaan virtaavana liikkeenä. Vastakohtana olisi staattinen, pysähtynyt rakenne.

Tutkiessaan emotionaalisesti poissaolevan äidin vaikutusta lapseen Green jatkaa Winnicottin viitoittamalla tiellä. Useista teoreettisista samankaltaisuuksista huolimatta eroja on kuitenkin vielä runsaammin. Green (1986, 47) toteaa Winnicottin edustamasta viitekehystä, että liian pieni painotus on annettu objektisuhdeteorian sanalle *suhde*. Green kysyykin: *suhde mihin?* Hänen mielestään objektisuhdeteoria on objekteihin keskittyessään tullut kuvanneeksi interpsyykkisiä prosessejaan itse asiassa intrapsyykkisten prosessien termein. Tämä aihe on hänelle ajankohtainen vielä kolmekymmentä vuotta myöhemmin. Lacaniin viitaten Green (2005, 113) muistuttaa, ettei objekti ole totaali. Tätä ongelmaa kiertääkseen objektisuhdeteoria on korvannut retroaktiivisen jälkikäteisyyden *viivästyneen vaikutuksen* -käsitteellä, joka ei kuitenkaan kykene huomioimaan ajan kaksinapaisuutta. Hyvin merkittävänä puutteena Winnicottin teoriassa Green (1986) näkee myös lähes täydellisen infantiilin seksuaalisuuden ohittamisen psyykkisen apparaatin tarkastelussa. Winnicottin teorian ongelmallisuutta Green paikkaa kolmiosuhdeajattelullaan, jonka tiivistäisin seuraavasti: (1) jälkikäteisyyden takia kokemus ei synny intersubjektiivisen suhteen toteutumana, vaan sen tuolla puolen; (2) tyhjä erottamattomana osana rakennetta tekee dyadista aina triadin (3) dynaamisen jälkikäteisyyden käsite yhdistää trauman, toistamisen ja infantiilin seksuaalisuuden.

Viime vuosikymmenet Lacan on ollut Greenille lähinnä kritiikin kohde. Olen pyrkinyt kuitenkin osoittamaan, että Greenille keskeiset ilmiöt, negation toiminta sekä jälkikäteisyyden ilmiö, ovat erittäin paljon velkaa juuri Lacanin ajatuksille. Freud, johon Green keskeisesti nojautuu, ei esimerkiksi itse ymmärtänyt löytämänsä

jälkikäteisyys-tietoteoreettista merkitystä. Filosofina toimiva Bernard Baas (2008, 16) muistuttaa Freudin esittäneen kirjoituksessaan *Mielihyväperiaatteen tuolla puolen*, ettei ajallisuus olisi subjektin representaatioille välttämätön ehto (Freud, 1993, 84). Lacan sen sijaan päätyi käsittelemään subjektiuden ajallista rakentumista Kantin filosofiaan nojautuen. Ajatustensa tuloksena Lacan tiivistä dynaamisen jälkikäteisyys-idean objekti (a):n käsitteeseen. Baas (2008) muotoileekin, että objekti (a):ssa on kyse ”vietistä sellaisena, kuin se solmuttuu puhuvalle subjektille ominaisessa symbolifunktiossa – – objekti (a) on se, joka ruumista ei ole symboloitavissa” (Baas, 2008, 18-19). Objekti (a) edustaa subjektin psyykkisessä todellisuudessa kuollutta kulmaa, joka paljastuu vain rajoitetusti. Tällä teoreettisella jäsenyyksellä on ollut suuri vaikutus Greenin koko teorialle.

Objekti (a) muodostaa tietoteoreettisen haasteen lapsiobservaatiotutkimuksille, johon nojaten Green vastustaa niiden mahdollisuutta lisätä psykoanalyttistä ymmärrystä. Mielenkiintoista kyllä, samanlainen ratkaisemattomalta näyttänyt tilanne vallitsi aikaisemmin psykoanalyysin ja neurotieteen välillä, mistä syystä Green ei monen muun tapaan nähnyt aivotutkimuksella olevan käytännössä minkäänlaista arvoa ihmisen psykodynamiikan ymmärtämisessä (ks. Lehtonen, 2011, 99). Green on kuitenkin joutunut tarkistamaan käsityksiään psykoanalyysin ja neurotieteiden yhdistämisen mahdollisuuksista. Kirjassaan *Key Ideas for a Contemporary Psychoanalysis* (2005, 270-277) Green toteaa neurotieteilijä Gerald Edelmanin (1992) *hermoverkkojen valikoitumisen teorian* (Theory of Neuronal Group Selection, TNGS) ensimmäiseksi aivotutkimukseen pohjautuvaksi käsitykseksi, jolla on todellinen yhteensopivuus ihmismielen dynaamisten ominaisuuksien kanssa. Edelmanin teoriaan nojautuen Green (2005, 114-115) pyrkii jopa hakemaan vahvistusta psykoanalyttisen teoriansa keskeisimmälle käsitteelleen: freudilaiselle vietille.

Greenin varauksellisen kriittinen suhde sekä neuropsykoanalyysiin että psykoanalyttisiin lapsiobservaatioihin johtuu mielestäni siitä, että nämä tieteenalat ovat kiehtovuudestaan huolimatta useaan otteeseen unohtaneet psykoanalyysin päätutkimuskohteen: tiedostamattoman ja sen erityispiirteet. Kausaalisuhteita pakenevan luonteensa takia tiedostamatonta ei ole niin yksinkertaista siirtää empiirisiin tutkimusasetelmiin, kuin mihin se psykoanalyttiset tutkijat on

houkutellut. Siltä osin kun sitä halutaan lähestyä elämyksellisen ja kokemuksellisen subjektin näkökulmasta, tiedostamattomien prosessien tutkimiseen ei näyttäisi olevan helppoja oikoteitä. Greenin ajatuksille onkin ominaista poikkeuksellinen kyky ymmärtää ja kuvata tiedostamatonta sielunelämää sellaisena tutkimuskohteena, jolla on omaleimaiset tietoteoreettiset erityispiirteensä mutta joka ei kuitenkaan ole tieteelliselle ajattelulle tavoittamaton – sitä voidaan ja sitä pitää tutkia. Hänen antinsa sekä psykoanalyttiselle teorialle että kliiniselle käytännölle jäi merkittäväksi. André Green kuoli tammikuussa 2012.

6. Lähteet

- Baas, B. (2008). *Asia, ääni ja aika*. Suom. Kaisa Sivenius. Helsinki: Loki-Kirjat.
- Beebe, B., Lachman, F.M., Jaffe, J. (1997). *Mother-Infant Interaction Structures and Presymbolic Self- and Object Representations*. *Psychoanalytic Dialogues*, 7:133-182.
- Brody, S. (1981). The Concepts of Attachment and Bonding. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 29: 815-829.
- Britton, R. (2003). *Sex, Death and Superego – Experiences in Psychoanalysis*. London: Karnac,
- Edelman, G. (1992). *Brilliant Air, Bright Fire. On the Matter of Mind*. New York: Basic Books.
- Freud, S. (2010). *Unien tulkinta*, 10. painos. Suom. Erkki Puranen. Helsinki: Gummerus.
- Freud, S. (1993) *Johdatus narsismiin ja muita esseitä*. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Love Kirjat.
- Freud, S. (2005) *Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia*. Suom. Markus Lang. Tampere: Vastapaino.
- Fonagy, P. (1999). Points of Contact and Divergence Between Psychoanalytic and Attachment Theories: Is Psychoanalytic Theory Truly Different. *Psychoanalytic Inquiry*, 19: 448-480.
- Gallese, V. (2011) Intersubjektivisuus ja aivotutkimus. *Psykoterapia*, 30(1), 4-17
- Gerhardt, S. (2008). *Rakkaus ratkaisee – varhaisen vuorovaikutuksen merkitys aivojen kehitymiselle*, 2. painos. Helsinki: Edita.

- Green, A. (1986). *On Private Madness*, 14. painos. London: Karnac.
- Green, A. (1999a). *The Work Of Negative*. London: Free Association Books.
- Green, A. (1999b). The Intuition of the Negative in *Playing and Reality*. Teoksessa G. Kohon (toim.), *The Dead Mother: The Work Of Andre Green*, (s. 205-221) London: Brunner-Routledge.
- Green, A. (2001). *Life Narcissism, Death Narcissism*. London: Free Association Books
- Green, A. (2002). *Time In Psychoanalysis – Some Contradictory Aspects*. New York: Free Association Books.
- Green, A. (2005). *Key Ideas For A Contemporary Psychoanalysis – Misrecognition and Recognition of the Unconscious*, 3. painos. London: Routledge
- Hintsa, M. (1998). *Mahdottoman rajoilla – Derrida ja psykoanalyysi*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Ikonen, P. & Rechar, E. (1994). *Thanatos, häpeä ja muita tutkielmia*. Helsinki: Nuorisopsykoterapia-säätiö.
- Isaacs, S. (1949). The Nature and Function of Phantasy. *International Journal of Psychoanalysis*, 29: 73-97
- Kristeva, J. (1998). *Musta aurinko – masennus ja melankolia*, 2. painos. Suom. Mika Siimes ja Pia Sivenius. Helsinki: Nemo.
- Kernberg, O. (1975). *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*, 2. painos. New York: Aronson.

Kotkavirta, J. (2005) Miksi kuolemanvietti kuuluu elämään? Teoksessa J. Haukioja, J. Räikkä (toim.), *Filosofisia kirjoituksia elämästä*, (s. 413-426). Turku: Unipress

Kotkavirta, J. (2010). *On Object, Otherness and Recognition*. Esitelmäteksti Pohjoismaisessa psykoanalyttisessä kongressissa 5.8.-8.8.2010.

Laakso, M.-L. (1996). Psykoosi aikuisuuden kynnyksellä. Teoksessa T. Niemi (toim.), *Nuorisopsykoterapian erityiskysymyksiä 2*, (s. 121-138) Helsinki: Nuorisopsykoterapia-säätiö.

Laplanche, J.& Pontalis, J.-B. (1973). *The Language of Psychoanalysis*. New York: Norton& Company.

Lehtonen, J. (2005). Voidaanko aivotutkimuksen ja psykoanalyysin tietämystä yhdistää? *Duodecim*, 121: 733-740

Lehtonen, J. (2006). Aivotutkimus ja psykoanalyysi. Teoksessa K. Mälkönen, P. Sammallahti, K. Saraneva, T. Sitolahti (toim.), *Psykoanalyysin isät ja äidit: teoreettisia näkökulmia*, 2. Painos (s. 396-409). Helsinki: Therapie-säätiö

Lehtonen, J. (2011). *Tietoisuuden ruumiillisuus – Mieli, aivot ja olemassaolon tunne*. Helsinki: Duodecim.

Lindell, J. (1996). Subjektista ja symbolisaatiosta. Teoksessa T. Niemi (toim.), *Nuorisopsykoterapian erityiskysymyksiä 2*, (s. 7-53) Helsinki: Nuorisopsykoterapia-säätiö.

Lindell, J. (2002). Representoidun repeämä: Lacan viettiteoreetikkona. Teoksessa E. Roos, V. Manninen, J. Välimäki (toim.), *Rakkaus, toive ja todellisuus – psykoanalyttisiä tutkielmia*, (s. 81-121). Helsinki: Yliopistopaino.

MacDougall, J. (1982). Narcissistic Economy and its Relation to Primitive Sexuality. *Contemporary Psychoanalysis*, 18, 373-396.

Modell, A. (1999). The Dead Mother Syndrome and the Reconstruction of the Trauma. Teoksessa G. Kohon (toim.), *The Dead Mother: The Work Of Andre Green*, (s. 76-86). London: Brunner-Routledge.

Myyrä, J. (2006). Toisen paikka – Jacques Lacan. Teoksessa K. Mälkönen, P. Sammallahti, K. Saraneva, T. Sitolahti (toim.), *Psykoanalyysin isät ja äidit: teoreettisia näkökulmia*, 2. Painos (s. 299-321). Helsinki: Therapie-säätiö

Ogden, T. (1994). The Analytic Third: Working with Intersubjective Clinical Facts. *International Journal of Psychoanalysis*, 75: 3-19

Parsons, M. (2001). Psychic Reality, Negation and the Analytic Setting. Teoksessa G. Kohon (toim.), *The Dead Mother: The Work Of Andre Green*, (s. 59-75). London: Brunner-Routledge.

Perelberg, J. (2010). Tila ja aika psykoanalyttisessä kuuntelemisessa. *Psykoterapia*, 29(3), 206-219

Rechartt, E. (1994). Symbolinen prosessi ja minuus. Teoksessa, P. Ikonen ja E. Rechartt, *Thanatos, häpeä ja muita tutkielmia*, (s. 213-238) Helsinki: Nuorisopsykoterapiasäätiö

Reenkola, T. (1996) Freudin metapsykologia ja psykoanalyttinen tiedonmuodostus. Teoksessa E. Roos, V. Manninen, J. Välimäki (toim.), *Kohti piilotajuntaa - psykoanalyttisiä tutkielmia*, (s.77-120) Helsinki: Yliopistopaino.

Saraneva, K. (2008). Freudin traumateoria ja Nachträglichkeit –periaatteen merkitys psykoanalyysissa. *Psykoterapia*, 27(3), 168-188

Sitolahti, T. (2006). Viettiteoriasta objektisuhteiden teoriaan – Melanie Klein sillanrakentajana. Teoksessa K. Mälkönen, P. Sammallahti, K. Saraneva, T. Sitolahti (toim.), *Psykoanalyysin isät ja äidit: teoreettisia näkökulmia*, 2. Painos (s. 91-167). Helsinki: Therapie-säätiö

Stern, D. (1985). *Interpersonal World Of An Infant: A View From Psychoanalysis and Developmental Psychology*, 14. painos. New York: Kindle.

Stern, D. (1996). One Way To Build Clinically Relevant Baby. *Infant Mental Health Journal*, 15(1), 9-25.

Siltala, P. (2007). *Askelista jotka otamme – psykoanalyttisiä esseitä*. Vaajakoski: Gummerus.

Siltala, P. (2005). Depression syntyy ja monimuotoisuus. Teoksessa M. Lindqvist, T. Kuvaja, A. Rasilainen (toim.), *Masennus – mustaa ja valkoista*, (s. 12-38) Helsinki: Therapie-säätiö

Torsti, M. (2001). *Vapaan assosiaation paluu*. Helsinki: Yliopistopaino.

Torsti, M. (2006). Viettiteoreetikon näkemys Andre Greenin tuotannosta. Teoksessa K. Mälkönen, P. Sammallahti, K. Saraneva, T. Sitolahti (toim.), *Psykoanalyysin isät ja äidit: teoreettisia näkökulmia*, 2. painos (s. 272-298). Helsinki: Therapie-säätiö

Trevarthen, C. (2004). Learning About Ourselves, From Children: Why A Growing Human Needs Interesting Companions.

Tähkä, V. (1996). *Mielen rakentuminen ja psykoanalyttinen hoitaminen*. WSOY: Helsinki.

Verhaeghe, P. (2009). Normaaluidesta ja muista mielenhäiriöistä. Suom. Janne Kurki. Vantaa: Apeiron.

Välimäki, J. (1996). Minuus ja vuorovaikutus. Teoksessa E. Roos, V. Manninen, J. Välimäki (toim.), *Kohti piilotajuntaa - psykoanalyttisiä tutkielmia*, (s. 121-154) Helsinki: Yliopistopaino.

Winnicott, D. (1971). *Playing and Reality*, 20. painos. London: Brunner-Routledge.

Zizek, S. (1991). The Truth Arises from Misrecognition. Teoksessa E. Ragland-Sullivan & M. Bracher (toim.) *Lacan and the Subject of Language*, (s. 188-212) New York: Routledge.

Äärelä, E. (2009). Psykoanalyttinen affektin malli ja ruumiilliset oireet. *Psykoterapia*, 28(2), 98-107.